

**Univerzita Pardubice
Fakulta filosofická**

Tvorba romských insitních výtvarníků na středním Slovensku

Blanka Kissová

**Bakalářská práce
2008**

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Katedra sociálních věd
Akademický rok: 2006/2007

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Blanka KISSOVÁ**
Studijní program: **B6703 Sociologie**
Studijní obor: **Sociální antropologie**

Název tématu: **Tvorba romských insitních výtvarníků na středním Slovensku**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Studentka vyhledá na středním Slovensku romské autory - samouky věnující se výtvarnému umění. Seznámí se s nimi a s jejich tvorbou, přičemž cílem bude zachytit jejich specifika a najít společné rysy v jejich tvorbě, pokud takové existují. Ve své práci bude studentka analyzovat výběr technik a motivů, popíše jakým způsobem se projevuje životní způsob a chápání života vůbec u jednotlivých autorů v jejich pracích a také to, jak jsou vnímáni svým romským i ne-romským okolím.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

Sbírky Muzea romské kultury : Výtvarné umění. Brno : Muzeum romské kultury, 2005.

Manuš, Erika. Jdeme dlouhou cestou : Příběhy Romů a neromů v proměnách času. Praha : Arbor Vitae. 1998.

Čapek, Josef: Umění přírodních národů. Praha : Československý spisovatel, 1957

Graham, Gordon: Filosofie umění

Periodika: Romano džaniben, Amaro gendalos, Romano vodi, Romano hangos, Romano řil

Vedoucí bakalářské práce:

Mgr. Zbyněk Andrš
Katedra sociálních věd

Datum zadání bakalářské práce:

30. dubna 2007

Termín odevzdání bakalářské práce:

31. března 2008

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.

děkan

L.S.

PhDr. Livia Šavelková, Ph.D.

vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2007

PROHLÁŠENÍ

„Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracovala samostatně a použila jsem k tomu pouze prameny a literaturu, které jsou uvedeny v seznamu pramenů a literatury.“

V Pardubicích dne 30. 3. 2008

Blanka Kissová

PODĚKOVÁNÍ

Děkuji vedoucímu své bakalářské práce, Mgr. Zbyňku Andršovi za metodické vedení mé práce a cenné rady. Také bych ráda poděkovala PhDr. Janě Horváthové, Daniela Hivešové – Šilanové a Mgr. Adrianě Danešové za pomoc při sběru důležitých dat.

SOUHRN

Práce se zabývá fenoménem romského výtvarnictví v okolí města Detva. Zpravuje o tom, jak se autoři k tvorbě dostali, kde hledají svou inspiraci, s jakými materiály pracují, co je pro jejich díla typické. Popisuje také některé instituce, které se zabývají romským výtvarnictvím.

KLÍČOVÁ SLOVA

Romové, Slovensko, insitní umění, romské výtvarnictví

TITTLE

Creation of romany unschooled artists in central Slovakia

SUMMARY

The research go in for phenomen of romany art around city of Detva. It notify about how the authors come on to artistic work where they are looking for inspiration, with which material they work what is typical for their artwork. The research also describe some institutions which deal with romany art.

KEYWORDS

Romany, Slovakia, unschooled art, romany visual arts

OBSAH:

1.	Úvod	1
2.	Metodologie a popis lokality	8
2.1.	Metodologie a mnou použité metody vyhledávání autorů	8
2.2.	Popis lokality	10
3.	Umění a jeho role v poznávání autora a jeho světa	12
4.	Některé instituce zabývající se romským výtvarnictvím, vyhledávání autorů	22
4.1.	Muzeum romské kultury v Brně	22
4.2.	Múzeum kultúry Rómov na Slovensku	26
4.3.	Jekhatene – Spolu	27
4.4.	Zájem o romské výtvarnictví a označení romský výtvarník	28
5.	Romští výtvarníci na středním Slovensku	30
5.1.	Ján Berky	30
5.2.	Dušan Oláh	33
5.3.	Ivan Berky – Dušík	36
5.4.	Ján Oláh – Širo	39
6.	Závěr	41

Použitá literatura

Přílohy

1. Úvod

Romové mají svůj původ v oblasti Indie, o čemž již dnes není nejmenších pochyb. Na jejich původ odkazují některá romská slova, zvyky, dělení v rámci „velké romské skupiny“, vnímání času, atd. Hodně tomu napovídá také jejich záliba v zářivých tónech, v pestrých kombinacích barev šatstva, kdysi běžné zdobení domů rozmanitými motivy, vybavení interiéru mnoha pletenými koberci či dečkami.

Romové se postupně na své cestě světem usazovali téměř ve všech zemích Evropy. O jejich původu kolovala nejedna smyšlenka. Lidé se často nedokázali smířit s jejich způsobem života, s tím že netoužili po pevném místě, nechtěli zapustit kořeny, ale naopak je lákalo neustálé putování z místa na místo. Také vzhled Romů, jejich způsob oblékání a chování byl vždy výrazně odlišný od ostatních obyvatel té které země. Lidé si o nich vytvářeli různé představy, často ne příliš pozitivní. V jejich životě neviděli žádná pravidla (přestože, nezřídka velmi přísná, existovala a často ještě existují). Byli vyháněni, byla vydávána mnohá opatření zamezující jejich volnému pohybu či delšímu pobytu na některých místech apod. Je ale faktem, že sami Romové to mnohdy okolí neusnadňovali. Chtěli být dle svého pohledu svobodní, netoužili splynout s většinou. Jejich život a představy o něm vůbec nepočítali s vlastněním půdy a s péčí o ni, k půdě neměli vztah. Jejich majetkem mnohdy byly jen vozíky a stany, pár věcí nezbytných k přežití a někdy koně. Neměli ponětí, co to je patřit k jedné vrchnosti, nevadilo jim přebíhat k tomu, kdo nabídl víc. Nechtěli žít dlouho na jednom místě. Vždyť jedno z jejich přísloví říká: „Kdo má dům, má jeden, kdo dům nemá, ten jich má sto.“ Nikdy se zcela neztotožnili s náboženstvím dané oblasti. Pokud to tak dnes navenek vypadá, jde spíš o jakousi synkrezi místního náboženství a prvků jejich vlastních náboženských představ.

První historicky doložená zpráva o výskytu Romů na Slovensku, na které se ve své práci zaměřuji, je z roku 1322. Z 15. století pak pocházejí zmínky o putujících romských skupinách, jejichž vůdci přijímali označení král anebo vojvoda (z tohoto slova se později vyvinulo romské označení pro starostu romské

osady – vajda). A právě toto putování, stejně jako samotná otázka po původu Romů se stalo častým námětem prací romských výtvarníků. (např. Ján Širo – Oláh zobrazuje téma dvou indických řemeslníků - „Indičtí řemeslníci“, 1996, Ján Berky se ptá : „Khatar avľam the jak džavas?“ – „Odkud jsme přišli a kam jdeme?“ , 1997).

Spousta Romů putovala ze Slovenska dále směrem do českých zemí a na západ, někteří se ale na Slovensku již usadili (především v okolí bohatších měst). Právě ze Slovenska máme k dispozici nejen jedny z prvních negativních zpráv o nových obyvatelích - Romech coby zlodějích, ale objevují se i první veskrze pozitivní záznamy o činnosti, která později uherské Romy proslavila téměř po celé Evropě – hudebnictví. Kromě hudby bylo nejběžnějším zaměstnáním kovářství. Romští řemeslníci se však mohli uplatnit pouze okrajově, protože nebyli organizováni v rámci žádných cechů. Všechna řemeslná výroba té doby byla ve městech přísně kontrolována a soustřeďovala se výhradně právě do cechů. Romové se mohli věnovat jen drobným řemeslnickým pracím a výrobě doplňkového řemeslného sortimentu, aby tak nekonkurovali místním výrobcům. I to byl jeden z důvodů, proč někteří setrvali u kočovného způsobu života - stále museli hledat nová odbytiště pro své zboží. Za své výrobky a vykonanou práci většinou dostávali naturální odměnu, nikoli peníze. Vedle řemeslné výroby se věnovali také provozování zábavy pro druhé. Avšak na její provozovatele a aktéry bylo dlouho nazíráno „skrz prsty“ – s despektem a opovržením.

Počátky postupného vyhánění a čím dál intenzivnějšího pronásledování Romů spadají do konce 15. století. Postupně se toto stalo běžnou praxí téměř po celé Evropě, i když na Slovensku byla jejich situace, díky jejich již výše zmíněnému podílu ne řemeslné výrobě poněkud lepší.

První pokusy o řešení problémů spjatých s Romy učinila Marie Terezie (1740-1780). Ta zavedla např. povinnost užívání křesťanských jmen. Do té doby se Romové nazývali výhradně přezdívkami a bylo tak velmi obtížné je identifikovat. Je ale zajímavé že dodnes se s přezdívkami u Romů setkáváme. Pokud vyhledáváme nějaké Romy v terénu, je velice dobré přezdívky znát, protože právě jimi je nazývá jejich okolí. Mnohdy ani někteří vzdálenější příbuzní svá pravá křestní jména neznají.

Krutou zkušeností byla pro Romy 2. světová válka. Pokud jde o Slovensko, zde byla situace do jisté míry specifická. Němci byli na Slovensku po dlouhou dobu jako spojenci, proto byl zpočátku jejich postup proti domácímu obyvatelstvu o něco méně agresivní než na jiných územích. První diskriminační nařízení „O dočasnej úprave pracovnej povinnosti Židov a Cigánov“ pochází z 29. května 1940. Pracovní povinnost trvala dva měsíce v roce a mohla být zkrácena na měsíc jeden. Koho bylo přitom možno považovat za Roma, určilo ministerstvo vnitra. Situace se však velmi vyhroutil v letech 1943-4. I na území Slovenska začalo rozsáhlé a systematické vyhlazování romského obyvatelstva. Holocaust je tak velmi častým námětem tvorby současných romských výtvarníků. Např. kresba Jána Berkyho s krátkým názvem „Válka“ (1995) představuje motýla na zrnitém pozadí, za nímž se nachází dýka. Motýl je jakoby součástí dýky a spolu tak tvoří neobvyklou dvojici – motýl, zvíře uvyklé pohybu z místa na místo, nádherný tvor pestrých barev, symbol jara, tepla a rozkvetlých voňavých luk a dýka, znamení smrti, zmaru. „Memento války“ (2004) téhož autora je již zcela jasným symbolem válečných hrůz – lebka z helmou na hlavě a letadlo shazující bomby.

V poválečné době došlo na Slovensku opět na migraci Romů, avšak nejednalo se již z velké části o migraci samovolnou. Přesuny obyvatel byly účelově vyvolány a dále podporovány najatými náboráři. Jednalo se především o osídlování vysídleného českého pohraničí a také o nábor nových pracovních sil do válkou zničeného průmyslu i pro budování nových průmyslových odvětví.. Postupně tak docházelo k odstěhování celých velkorodin, které si s sebou do měst přinesly i své obyčeje a jen velmi pomalu a těžce si zvykaly na pro ně zcela nový městský život. Během čtyřiceti poválečných let tak ze Slovenska odešla velká část Romů mladší a střední generace. Jen někteří se po čase vrátili zpět.

De iure rovnoprávnými členy společnosti se Romové stávají až po únoru 1948, kdy jim to zaručila ústava. Zákon o potulných Romech však je nadále platným, a to až do roku 1950. V roce 1952 je pak vydána „Úprava poměrů osob cikánského původu“, která kladla hlavní důraz především na převýchovu a „postupné zbavování cikánů následků zaostalosti jako dědictví kapitalistického

režimu...”. V říjnu 1958 socialistický parlament schválil Zákon č.74 o trvalém usídlení kočujících osob, který se pak plně realizoval v roce 1959, a to formou policejních akcí, kdy se v podstatě ze dne na den museli Romové usadit tam, kde byli právě dopadeni. Obce jim přitom měly poskytnout náhradní bydlení. Tento zákon zasáhl tvrdě především skupinu olašských Romů, protože kočování bylo pevnou součástí jejich tradic. S důsledky tohoto nedobrovolného usazování se víceméně setkáváme dodnes. Cílem většiny opatření bylo zařadit Romy mezi ostatní obyvatelstvo, postupně smazat všechny rozdíly. Zvyky Romů byly totiž mnohdy považovány za projev retardace, jazyk pouze za „ hantýrku“. Ale Romové na své kořeny i zvyky nezapomněli. Přinejmenším v jejich dílech jsou stále živou vzpomínkou. „Olašští Romové – kočovný tábor“ (2004) Jána Berkyho připomíná způsobem ztvárnění Henri Rousseaua (1844-1910) a jeho jakoby snové vize. Ani zde autor nedodržuje pravidla perspektivy a naopak dosti užívá ostrých linií a jasných barev. V díle se ocitáme v dávno zmizelé romantice kočovných vozů, pachu koní, hrajících a zpívajících mládenců a krásných černovlasých dívek v barevných sukních.

Asimilační tlak však nepřinesl jen negativa. Pozitiva se týkala především vzdělanosti. Byl kladen důraz na odstraňování negramotnosti Romů, zvyšování jejich kvalifikovanosti, poskytování dříve běžně nedostupné zdravotní a sociální péče.

Koncem šedesátých let dochází k obrodnému procesu a Romové tak konečně dostávají možnost rozhodovat alespoň částečně sami o sobě a podílet se na řešení otázek, které se jich dotýkají. V rámci Národní fronty vytvořili romští představitelé vlastní organizaci nazvanou „Svaz Cikánů-Romů“, která fungovala mezi roky 1969-1973. Činnost svazu byla založena na principech rovnoprávného a bezkonfliktního soužití majority a romské menšiny, která se však nechce asimilovat, ale naopak deklaruje pozitivní etnická specifika. Jak je z výše uvedených dat zřejmé, existence svazu neměla dlouhého trvání. V roce 1973 byl administrativním zásahem zrušen.

Doba asi od poloviny 70.let je charakterizována opět snahou o asimilaci Romů, tentokrát ale cestou k jejímu dosažení měly nyní být materiální a sociální

výhody pro „občany cikánského původu“. Romům tak byly přednostně přidělovány byty, získávali speciální účelově vázané příspěvky apod. Tato cesta se také ukázala jako účinná jen částečně. Nikomu přeci nelze pomoci tím, že ho připravíme o jeden z nejdůležitějších aspektů lidského bytí a rozvoje – samostatnosti. Tento „ochranářský“ přístup některým Romům i celým rodinám do jisté míry pomohl, některé však spíše paralyzoval – otupil jejich odvěkou soběstačnost a nezávislost.

V závěru 80. let se Romové spontánně připojili k demonstracím proti režimu, i oni věřili, že změna pro jim přinese nové šance. Romové začali zakládat politické strany, později pak došlo k zakládání organizací i na jiném než politickém základě. Jednalo se především o sdružení, která chtěla uchovat a rozvíjet romskou kulturu.

Pokud jde o Slovensko, kterému se především věnuji, jsou zde v současnosti Romové druhou nejpočetnější národnostní menšinou. Jejich politické aktivity jsou poměrně malé, v podstatě neexistuje strana, která by výrazně zastupovala Romy a jejich zájmy. Vzniklo ale mnoho poměrně aktivních často nestátních organizací či institucí zabývajících s problematikou Romů a jejich kulturou. V Košicích vzniklo profesionální romské divadlo „Romathan“ a působí zde romská konzervatoř (Střední umělecká škola). V Bratislavě pak sídlí informační a dokumentační centrum „Nadace InfoRoma“, v Rožnavě pracuje „Nadace pro ochranu a rozvoj tradičních romských řemesel“. Jako součást státních muzeí v Humenném, v Rimavské Sobotě existují oddělení Romské kultury, která se podobně jako Muzeum romské kultury v Brně zaměřují hlavně na sběr a dokumentaci v oblasti hmotné i duchovní kultury Romů. Vedle těchto existuje ještě množství dalších, které se snaží o uchování, povznesení, ale také další rozvoj tohoto etnika. Tyto aktivity se však bohužel většinou odehrávají stranou zájmu majority.

Pokusím se ještě alespoň ve stručnosti charakterizovat, kdo je Rom. Podle českých zákonů je Romem příslušník romského národa, romské národnosti

menšiny, z čehož vyplývá, že za Roma je možno považovat pouze toho jedince, který se k tomuto sám hlásí, sám sebe takto nazývá.¹

Romství je pak vlastností nositele romské kultury v nejširším slova smyslu. Je charakterizováno znalostí některého z dialektů romštiny či romského etnolektu češtiny nebo jiného evropského jazyka (podle toho, kde daná skupina bydlí), kulturními návyky, znalostí rodinných (rodových) tradic, uspořádání a hierarchie rodiny a rodu, uznávanými či naopak odmítanými hodnotami, specifickou rodinnou výchovou, způsobem vzdělávání, systémem odměn a trestů, způsobem komunikace. Specifická je orientace Romů v prostoru a v čase, jejich vztah k okolí, k věcem, k přírodě, k lidem, jejich stereotypy vnímání, posuzování a jednání, předsudky, pověry i víra. Romství je tedy vlastnost, kterou jedinec získává narozením a vyrůstáním v romské rodině a především ztotožněním se s její hodnotovou orientací. Romství lze ztratit, odmítnout, ale nelze je získat, jen částečně osvojit. Do značné míry je to záležitost citu, právě citem Rom poznává, kdo je stále ještě nositelem romství a kdo už nikoliv.²

Pokud je některý znak dnes zcela možno vynechat, je to antropologický typ a romský jazyk.

Dá se říci, že až do dnešní doby si Romové do jisté míry zachovali svou svébytnou kulturu, zvyky i způsob života. Jistě za to může jejich od počátku znatelná izolovanost od ostatního obyvatelstva. Navíc represe proti nim, jejich vyhánění a násilné pokusy o asimilaci, jakoby spíše přispěly k tomu, aby si uchovali své „romipen“ = romství. (I když samozřejmě to nejde říci o všech). O tom, co znamená být Romem, vyprávějí jejich písně a pohádky a samozřejmě i výtvarnictví. Právě výtvarná tvorba – kresba, malba, dřevorezba, atd. nám poskytuje prostor pro nový pohled na romskou kulturu. Zde se projevuje romský smysl pro barevnost, pro zachycení kouzla okamžiku, vypravěčské nadání,

---

¹ Sekyt, V. – Romské tradice a jejich konfrontace se současností (Romství jako znevýhodňující faktor), In:

Romové: Kulturologické etudy, Plzeň 2004, str. 191

² Sekyt, V. – Romské tradice a jejich konfrontace se současností (Romství jako znevýhodňující faktor), In: Romové: Kulturologické etudy, Plzeň 2004, str. 192

schopnost používání metafor a neuvěřitelná představivost. Spousta symbolů a skrytých významů romského života nám tak může být alespoň maličko poodhalena. Pokaždé, když se podíváme na jeden a týž obraz, můžeme vidět něco jiného, pokaždé tak máme nový zážitek. Záleží na naší náladě, na tom, co právě prožíváme, co se nám přihodilo, co víme o autorovi a o tom, co se on sám snažil na výjevu vyobrazit. V danou chvíli nezáleží tolik na tom, nakolik je výtvar umělecky cenný dle profesionálních, akademických měřítek, nakolik odpovídá skutečné realitě. Jde především o pohled na svět očima autora. Vztah mezi výtvozem a realitou není přece vždy vztahem korespondence, umění nemusí přesně odrážet realitu. Spíše nám umožňuje rozšířit okruh našeho poznání, poskytuje nové obrazy a perspektivy a jejich prostřednictvím se dá každodenní zkušenost spatřit zcela jinak.

Lidé, se kterými jsem se setkala já, se za Romy považují a také zcela otevřeně mluví o svém romství a o nutnosti jeho zachování. Z tohoto hlediska také mluví o romském výtvarnictví.

2. Metodologie a popis lokality

2.1. Metodologie a mnou použité způsoby vyhledávání autorů

Když jsem jela na Slovensko poprvé, konkrétně do Detvy, věděla jsem především o třech romských malířích - Jánú Oláhovi – Širovi, Dušanú Oláhovi a Jánú Berkym. Bohužel s prvně jmenovaným jsem se nakonec nikdy osobně nesešla. Pokaždé jsem přijela v době, kdy nebyl doma a nikdo mi nebyl schopný říci, kdy se vrátí. U dvou ostatních to bylo o něco jednodušší. Romové se mezi sebou většinou znají a tak po krátkých peripetiích jsem je našla a měla jsem možnost strávit nějaký čas v jejich domácnostech. Od nich jsme se poté dozvěděla ještě o existenci Ivana Berkyho – Dušika, který už není z Detvy, ale z nedaleké Zvolenské Slatiny. Velkou výhodou při navazování kontaktů byla skutečnost, že všichni už nejméně jednu návštěvu studenta, který by se zajímal o jejich tvorbu, zažili. Takže se na mě (s výjimkou počátku návštěvy u pana Ján Berkyho) nedívali nedůvěřivě nebo nepřátelsky. Naopak byli velmi ochotní a rozhovory s nimi byly tudíž velice příjemnou záležitostí. Menší problém nastal u při druhé návštěvě Ivana Berkyho. Nevědomky jsme přijeli několik dnů poté, co odjela jiná skupinka a bylo tak znát, že z naší návštěvy příliš nadšený není. Mnohem raději by se totiž věnoval své rozdělané práci než dalšímu rozhovoru v podstatě o tomtéž, což mu ale nikdo nemůže mít za zlé.

Ve své vlastní práci vycházím především z nestrukturovaných případně polostrukturovaných rozhovorů s výše uvedenými autory. Je samozřejmé, že určitou představu o tom, co se chci dozvědět a pár připravených otázek jsme měla. Ale víceméně jsem nechala vyprávět je samotné a zasahovala jsem jen v případě, kdy už skutečně hovořili hodně mimo „mé téma“. Nebylo to však pravidlem. Z každé věty, z každého příběhu i názoru jsem si mohla přidat další dílek do celkového obrazu o mluvčím. Velkou výhodou pro mě bylo, že všichni malíři, které jsem měla možnost navštívit, se dříve nebo později sami velmi rozpovídali. Přestože zpočátku to vypadalo, že mluví o něčem, co s jejich tvorbou nemá vůbec nic společného, mnohdy se posléze ukázal opak. Zbytečné zasahování by jim

mohlo přetřhnout nit a mnohé by tak mohlo zůstat nevysloveno. Měla jsem také obavy, aby abych častým kladením otázek autory nesměřovala někam, kam oni sami nechtějí. Podle mne by také některé dotazy mohly vést ke stylizovaným odpovědím, které by nehovořily o tom, co si dotazovaný o věci myslí, ale byly by spíše tím, co si dotyčný myslí, že bych chtěla slyšet. To by sice samo o sobě mohlo být zajímavé, avšak spíše pro jinak zaměřenou práci. Při rozhovorech jsem nepoužívala žádné nahrávací zařízení, což mi samozřejmě může být mnohými vyčítáno. Podle mě by to však zbytečně zničilo atmosféru a do jisté míry i vztah vzájemné důvěry, který se mi podařilo navázat. Po počáteční chvilce nedůvěry a po povinném nabídnutí pohoštění ze strany navštívených autorů se totiž vždy po chvilce vyvinula vcelku přátelská nálada. A do toho by mi jakýkoliv přístroj přišel jako vetřelec. Možné to snad bylo jen v případě první návštěvy u Jána Berkyho, kdy jsem pořídila i několik fotografií. Byla přítomna i jeho vnoučata a atmosféra bohužel byla spíše formální. Když jsem však přijela podruhé, navíc se svým přítelem, o kterém si celá rodina myslela, že je Rom, dostala návštěva po chvilce dočista jiné rozměry. Vymlouvat rodině Berkových romství mého přítele se ukázalo zbytečné, ne-li nemožné. Vzali ho téměř za svého. Nic jsem nefotila ani nenahrávala, abych vzniklou téměř rodinnou atmosféru ničím nenarušila. Využila jsem v plné míře toho, že jsme si jako téměř blízcí lidé mohli vzájemně popovídat o svých životech. Pan Berky viděl, že jeho slova pozorně poslouchám, nerušila jsem ho nahráváním. Stejně jako u dalších autorů jsem chtěla slyšet autentické vyprávění o životě, o cestách, které ho vedly k tvorbě, i k námětům.

Samozřejmě, že jsem také vycházela z děl jednotlivých autorů, která jsem poznávala u nich samotných, v Muzeu romské kultury, v Romano nevo ĩil a v publikaci Sbírký Muzea romské kultury – Výtvarné umění.

Jako další zdroj informací jsem využila odpovědí na několik mých otázek, které jsem položila paní PhDr. Janě Horváthové, ředitelce Muzea romské kultury v Brně, pracovníků Muzea v Martině a redaktorů Romano nevo ĩil. Mé otázky se většinou týkaly jejich spolupráce s romskými výtvarníky a také jejich názoru na to, co tvorba může nabídnout jak Romům, tak neromům. Také mne zajímalo, zda

je dle jejich názoru dobré (příp. nutné) dávat před jméno autora označení „romský“.

Kromě rozhovorů jsem jako další metodu sběru informací využila dotazníků, které byly rozdány jak mezi Romy, tak mezi příslušníky majority. V tomto mi velmi pomohli terénní pracovníci několika organizací, které se věnují práci s obyvateli sociálně vyloučených, z velké většiny romských lokalit. Chtěla jsem se mimo jiné dozvědět, zda zejména sami Romové znají nějakého výtvarníka, co si představují pod pojmem romské umění a zajímal mne i jejich názor na „značku“ romský autor. Z dotazníků distribuovaných mezi Romy se mi vrátily jen ty, které s nimi ten, kdo je roznášel (většinou terénní sociální pracovník) na místě vyplnil. Výsledek dotazníkového šetření mne velmi překvapil. Oslovení Romové žádného romského malíře (umělce) neznají. Pod pojmem umění obecně si dle následného sdělení distributorů dotazníků většinou představují hudbu a tanec, to však podle nich umí každý Rom. Znalosti o romských malířích jsem nezaznamenala kromě spolužáků z univerzity a lidí, kteří s Romy pracují, ani u příslušníků minority.

2.2 Popis lokality

Všichni autoři, o kterých zde budu psát, pocházejí ze Slovenska - z Detvy a ze Zvolenské Slatiny.

Romy v Detvě najdeme především ve dvou oblastech, obě se nacházejí na okraji města. Na kopci nad Detvou se je tzv. Stará Detva. Od určité ulice zde bydlí skutečně jen Romové (alespoň já jsem zde nikdy nikoho jiného nepotkala). Některé domy jsou za řekou, která podle slov malíře pana Berkyho tvoří pomyslnou hranici mezi dvěma světy a kdysi toto rozdělení prý bylo ještě striktnější než dnes. Domy jsou nejrůznější kvality, většina je stavěna svépomocí. Jedná se především o zděné dvoupodlažní domky, ve kterých bydlí pohromadě několik rodin. Pár domků jsou jen jakýmsi způsobem různě stlučené laťky, plechy atd.

Na další straně města se nachází další, v současné době čistě romská čtvrť. Dříve zde lidé bydleli v několikapatrových panelových blocích, ty byly postupně „vybydlovány“, nakonec byly zcela zrušeny a v letech 2006-7 postupně zbourány. Nyní jsou v této lokalitě již jen několikavchodové čtyřpatrové domy poskytující bydlení nízké kvality. I tato městská část má již většinu atributů sociálně vyloučené lokality.

Ve městě působí sdružení „Romka“. Toto sdružení pracuje v budově školky. Nárazově se zde konají různé akce pro romské ženy zaměřené na péči o děti, zdravotnickou osvětu a další činnosti. V zadní části budovy je posilovna pro romské muže, prý „aby nechodili do hospody“. Dcera paní Oláhové se snaží postupně uvést do života něco zařízení připomínající běžnou školku nebo u nás již na mnoha místech fungující mateřské centrum, kde si romské maminky navzájem hlídají děti a mohou si s nimi hrát, připravovat je na vstup do školy apod. Sdružení se velmi snaží Romům nabídnout možnost smysluplně trávit čas. Rostoucím problémem ve městě je dle sdělení obyvatel, se kterými jsem měla možnost mluvit, prostituce, a to i na straně Romů.

Pokud jde o oblast, která mne především zajímá, tedy o romské výtvarnictví, tímto je Detva typická. Mezi ty nejznámější patří právě výše zmínění Ján Širo – Oláh, Dušan Oláh, Ján Berky.

Zvolenská slatina je vesnice několik kilometrů od Detvy. Za vlakovým nádražím, pár stovek metrů od centra se ve strmém svahu nachází shluk baráčků. Zde žijí výhradně Romové, mezi nimi i místní umělec pan Ivan Berky - Dušík. Domky Romů jsou malé, opět většinou svépomocí postavené. Dle pana Berkyho je v nich elektrina zavedena většinou načerno. Pouliční osvětlení končí pod kopcem, k domkům nevede. Především v zimě je přístup k obydlím Romů dosti nebezpečný, jak mi sdělila jedna obyvatelka - v zimě prostě sklouznete dolů, ale jak potom nahoru? Betonová cesta končí také pod kopcem.

3. Umění a jeho role v poznávání autora a jeho světa

Umění vždy určitým způsobem vypovídá o době, ve které vzniklo, o autorovi, který jej vytvořil a o místě, kde bylo zhotoveno. Téměř každý člověk, který má po ruce něco, čím se dá psát a nějaký povrch, na který je možno cosi zaznamenat, si ve volné chvíli kreslí nebo alespoň čmárá. Psychologové tvrdí, že podle těchto čmáranic, náčrtků apod. je možno o člověku leccos zjistit. Skrze umění můžeme nahlédnout do symbolického světa, do říše autorovy fantazie a snů. Výtvarná tvorba ukazuje na hodnoty dané doby, potažmo společnosti, zobrazuje, co muselo jinak zůstat skryté a poukazuje na věci, které byly považovány za žádoucí, ctnostné. Poodkrývá skryté významy společenských tabu. Jeho zpětné zkoumání mapuje historický vývoj.

Kromě umění, které vytváří školení výtvarníci, pro které se toto stává hlavním způsobem obživy, vzniká také umění lidové. Jde o díla neškolených autorů, kteří tvoří často jen pro své osobní potěšení, svými výtvary si zdobí obydlí a byty svých známých. Mnohdy umožňují vlastnit něco pěkného těm, pro které jsou díla „oficiálních“ autorů cenově nedostupná. Téměř každá vesnice, každé město má alespoň jednoho takového svého výtvarníka. Vznikaly a vznikají tak např. domácí ikony, řezbáři dávají život dřevu v podobě sakrálních a lidových výjevů. Jejich umění je niternou záležitostí, neprošli žádnými školami, kreslí tak jak jim „ruce narostly“, podle svých vlastních estetických parametrů. Inspiraci hledají sami - někteří u renomovaných autorů, jejichž díla někde zahlédnou a osloví je, někdy „pouze“ v přírodě či ve světě kolem sebe.

Romský výtvarník Ján Berky rád zobrazoval zpočátku své tvorby krajinu, kterou viděl, ať už sám na svých cestách životem nebo v různých dokumentárních pořadech v televizi. Nyní je mu však největší inspirací jeho rodina, protože především tvorbě portrétů se chce dále věnovat. Pro Ivana Berkyho – Dušíka je velmi typická náboženská tematika. Velká část romských výtvarníků ve své tvorbě vychází také z historie (otázka původu a směřování Romů)

Lidové, amatérské, neškolené, naivní umění nazýváme uměním insitním. Slovo samo pochází z latinského insitus, tedy neškolený, vrozený, původní,

nezprostředkovaný.³ Bývá také často označováno jako umění nedělní, což poukazuje na skutečnost, že se tato tvorba realizuje především v autorově volném čase, tedy po vlastním zaměstnání. Stejně je to i u všech autorů, se kterými jsem se setkala. Nejvíce začali tvořit v době své nezaměstnanosti, nemoci nebo ve vězení. Tedy ve chvíli, kdy se sice zastavil kolotoč každodenního docházení do často podle nich nudné práce, avšak pro změnu nastaly krušné časy po stránce finanční, zdravotní, emoční. Výtvarníci tak často utíkali ke svým vzpomínkám na lepší časy a také všechnu bolest a stesk ze sebe dostávali pomocí tvorby. Mnohdy tak také bývá označováno umění tzv. moderních primitivů, tedy autorů, kteří se snaží úmyslně vytvářet naivní, „neumělá“ díla. Ale tyto nechme nyní zcela stranou, o nich zde řeč dále nebude.

Počátky insitního umění jsou mlhavé, ale v novodobém evropském umění je možno je do určité míry spatřovat v malování vývěsních štítů obchodníků a řemeslníků, na kolotočových a cirkusových poutacích a dekoracích či v malbě kulis ochotnických a loutkových divadel. Určité vazby k lidovému a zlidovělému umění mají např. votivní malby, poutní malby na plátně a papíře nebo moravské a slovenské malované betlémy. V mnoha vesnických prostředích vycházela často malba či plastika v minulosti z rukou např. učitelů a duchovních. Jako častá témata se pak uplatňovaly výjevy z vesnického života, obřady a obyčeje, lidové kroje, apod. V posledních desetiletích 20. století došlo ke zvýšenému zájmu o toto umění, který však dosti rychle upadl. Navíc vlivem sběratelského zájmu se tato oblast amatérského umění silně zkomercializovala.

Avšak mimo to zde stále zůstávají amatérští umělci, kteří netvoří na zakázku doby a vyvíjí se zcela stranou vývojových tendencí stylového umění. Tvorba těchto lidí není většinou upravována žádným odborným dozorem, jen někteří chodili třeba pár let do nějakého výtvarného kroužku. V žádném případě bychom však jejich výtvarný projev neměli nazývat „lehkým“ uměním. Rozdíl mezi vážným a lehkým uměním není totéž jako rozdíl mezi uměním vysokým a nízkým. Mezi vysoké umění bývá řazeno umění výstavních síní a galerií, ale toto

---

³ Manuš, Erika – Jdeme dlouhou cestou, str. 258

může být často velice lehkovážné. Naopak nízké umění, kam bývá řazeno právě umění lidové, může být svým významem a obsahem vážné.⁴

Dalo by se říci, že toto umění je v podstatě základem umění. Je to nejprostší zobrazování citů, pocitů a viděného světa. Protože umění je především vytvářením a to počíná u lidských rukou, srdce a ducha, jeho počátek je v prostotě, základnosti, ne až v galeriích.⁵ Galerie jsou jakýmsi vrcholem, pro někoho cílem, někteří však mnohem radši tvoří pro své osobní potěšení a pro své známé. Výtvarníci, o kterých zde píši já, tvoří skutečně především sami pro sebe a své blízké. Samozřejmě by si přáli vystavovat a prodávat svá díla, ale nemají většinou čas a peníze na potřebný materiál, dle Jána Berkyho ani není nijak velký zájem o koupi výtvorů romských autorů. Výjimkou je Ivan Berky – Dušík, který tvoří především na zakázku, a to zejména dřevořezby. Je také autorem politických komentářů v *Romano nevo ľil*. I výtvarníci, o kterých píšu, chtějí, aby se jejich díla stala v první řadě součástí lidského života. Každé umělecké dílo totiž vyžaduje, aby bylo dotvářeno divákem, kterému především je prezentováno. Je zde třeba jakési „němé a přirozené úmluvy mezi tvůrcem a divákem předpokládající ovšem, že si nejsou naprosto protichůdní ve svém duchovním naladění“.⁶

Tvůrci svými díly sdělují čistě své vlastní myšlenky, pocity, svoje vidění světa. Všichni autoři, romské nevyjímaje, jsou samozřejmě ovlivněni prostředím, ve kterém žijí a výchovou, která jim byla dána. Ti romští mluví o svém „romipen“ – romství, které je pro ně velmi důležité. Je to způsob uvažování, který jim je odmala vštěpován rodinou. Jak jsem již zmiňovala, je zde typický vztah k přírodě a používání jejích prvků pro vyjádření pocitů a situací. Spontánní tvořivost se stává vším a teorie ji zde jen stěží může nahradit. Bylo by to i samotné věci na škodu. Profesionální umělec se často musí chtě nechtě podřizovat duchu doby, protože umění je jeho hlavním řemeslem, ono je tím, co jej živí. Jeho hlavním cílem je tedy mnohdy prodat. Až později, když je známý, se už nemusí tolik snažit, protože kupec si pak vybírá a nakupuje spíše jméno. Estetická hodnota není měřitelná penězi, ovšem co se týče jména – to lze vyvážit zlatem. Oproti

---

⁴ Graham, Gordon – Filosofie umění, str.17-18

⁵ Čapek, Josef – Nejskromnější umění, str. 9-10

⁶ Čapek, Josef – Nejskromnější umění, str. 20

tomu insitní výtvarník stojí bezprostředně, bez jakékoliv obchodní ochrany, před ovladatelnou sociální mocí, před publikem.⁷ A nenabízí nic víc než sám sebe, svou vlastní schopnost. Jeho podání má ale pro nás nesmírnou výpovědní hodnotu. Podle Collingwooda se totiž „každý akt imaginace zakládá na impresi nebo-li na smyslové zkušenosti, která je mentální aktivitou přeměněna na ideu. Každá imaginativní zkušenost je smyslovou zkušeností pozvednutou aktem vědomí na imaginativní úroveň. Myslí tím, že smyslová a emocionální zkušenost obsažená v nějakém díle není „syrovou“, procítěnou zkušeností, ale zkušeností zprostředkovanou myšlením a imaginací umělce.“⁸ Vidíme zde tedy přímo to, jak autor ty které věci vnímá, jaké jsou jeho nejniternější představy o nich. Zobrazuje své problémy, radosti, vyzdvihuje hodnoty a zobrazuje nepravosti, špatnosti. Zachycením pohádek a mýtů nám dává lépe pochopit jejich význam, který je nejbližší jen samotným mluvčím a posluchačům dané skupiny, kteří nejlépe dokáží porozumět symbolům v nich obsažených. Zde je dobré upozornit na mnohé doprovodné ilustrace romských výtvarníků k básnickým sbírkám romských autorů. Celou báseň vidíme ještě jednou převyprávěnou pomocí tužky či jiného kreslířského nebo malířského náčiní.

Použitý materiál nám leccos napoví o sociální situaci výtvarníka. Málokterý insitní umělec má na drahé pomůcky, využívá tedy všeho, co se dá. Je neuvěřitelně nápaditý, co se výtvarnických potřeb a technik týče a často tak využívá nevědomky věci, které v uměleckém světě bývají považovány za skvělé a inovátorské. Častokrát výtvarníci užívají materiálu, který se jim náhodně namane – malují zbytky natěračské barvy, jako podkladu používají krabice od bot apod. .

Insitní umění se dá rozdělit do tří kategorií, které však nikdy není možno přesně „napasovat“ na toho či onoho autora, hranice se všelijak prolínají. Autoři se neliší jen svou psychikou, tužbami, temperamentem, mentálními schopnostmi, ale jsou zde i rozdíly generační, jsou zde odlišné stupně vědomostí, různé životní osudy atd. Na základě typového uměleckého třídění byly vytvořeny tyto tři kategorie - metaforická, ideografická a poeticko-realistická. Teď něco k jednotlivým kategoriím:

---

⁷ Čapek, Karel – O umění a kultuře I., str. 446

⁸ Graham, Gordon – Filosofie umění, str.47

- **Metaforická:** Pokud autor tvoří v této kategorii, dochází u něj k určité formě obrazového myšlení, ve kterém dochází k propojení nejtajnějších vjemů podvědomí a vjemů skutečnosti. Jde tedy o prolínání zlomků reality se snem, konkrétního pozorování a fantazie. Každý obraz se tak stává dobrodružstvím, navozuje představu pohádek a pověstí. Buduje se zde v podstatě na dvou principech – fyzioplastické a ideografické tvorby, přičemž míra abstrakce určuje její tvary. Proto se v této kategorii vyskytuje široká škála výrazů. Ján Berky ve své práci „Otcovská láska – avkes kamav mire čhavoren“ (1998) zobrazuje sebe, jak drží v náručí malé dítě. Je úplněk a obrovský měsíc ozařuje romská stavení a les v dále, kdesi v Jánových myšlenkách, přes rameno se kouká velká koňská hlava, po zemi se kutálí kolo, zbytek kočovného vozu. Všude je spousta květin. Muž chová maličké dítě a vzpomíná na vše, co mu je v životě milé, připomíná si vyprávění starších lidí. A co například jaro? V představách Dušana Oláha má modrý nádech. Kolem cesty v jarním vánku rytmicky šumí topoly na cestě kolem pole. Koně zvědavě pokukují po sobě, jakoby se ptali, zda již skutečně ocelově zbarvený led konečně puká a nastává čas tepla. Mladé dívky poletují kolem tváří a nahých ramen její dlouhé vlasy, oči má však zavřené, jakoby ještě dospávala dlouhou zimu. Na vše dohlíží pták připravený k letu. („Slavnost jara“, 2004)
- **Ideografická:** Pro tuto kategorii jsou typické črty vlastní jak dětské tak i lidové mentalitě. I z formálního hlediska mají tyto náčrty mnoho společného s dětskými výtvarnými projevy. Avšak dítě žije v magickém světě pro svou nezralost, při insitní tvorbě nedospělého člověka nemůžeme předpokládat nevyvinutost nervové soustavy. Ale dětství pro něj vždy zůstane základním pocitem a ten mu umožňuje dobyvatelsky a přitom citlivě vidět svět kolem sebe. Vše vidí jakoby první den. Na této úrovni potom objevuje nové formy subjektivního realismu bez předchozích podob. Přes svou představivost však nadále zůstává pevně spjat s okolním světem. Mnoho autorů používá až téměř expresivního výrazu, aby tak vyjádřili určitou vnitřní podstatu věci, aby zvýraznili a zesílili výrazovou účinnost zobrazeného. Často překračují oblast fyzikálních zákonů a mění míry částí těla a věcí. Důležité části či detaily bývají předimenzovány, expresivně zvětšeny a vyzdvíženy. Jedná se vlastně o deformaci z nutnosti. „Vykladačka karet“ (2003) Jána Berkyho je ženou ostrých rysů, výraz v její tváři jakoby mluvil o

nerozhodnosti, zda říci či nikoliv, co karty ukázaly. Karty vyložené na stole jsou zcela nerealisticky otočené přímo před diváka, který obraz sleduje. Ale nejvíce by se zde jistě dal zařadit se svými pracemi Ján Oláh – Širo. Jeho práce skutečně jakoby vypadly z dětské knížky. Velmi pestrý obraz „Romské dětské iluze“ (1994) vyobrazuje dítě s nadměrně velikou hlavou a překvapeným výrazem ve tváři, jakoby se zamyslelo nad něčím, s čím si až tak zcela neví rady. Jedná se však skutečně o romské dítě? Je celé ověšené korálky a letí snad na koberci! Malé dítě vznášející se na křídlech svých snů.

- Poeticko-realistická: Intuice realistů, kteří jsou anekdotičtější, literárnější, se vždy zaměří na nějakou konkrétní existenci, na nějaký komplex individuálních skutečností. Autor zde odevzdaně, sugestibilně a sugestivně nazývá prosté objekty zachycené s úsilím a názorností. Všechny své zážitky pak váže na realistickou interpretaci hmot se zřejmými tendencemi senzualistického realismu. Avšak vše je taktéž výsledkem autorova poetického myšlení. Realita je zde tedy přehodnocena, přebásněna. Jedná se o svébytné ztotožnění se se světem, který byl ovládnut. Například staričké dřevěné chatrče jakoby se různě křivily pod tíhou času. Není nikdo, kdo by je narovnal zpět, kdo by se o ně postaral a přinesl zpátky zvuk smíchu a zpěvu mezi jejich ztrouchnivělé trámy. Vše obrůstá listím. Příroda si zpět bere svůj majetek. I tak mohou vypadat „Stopy dávné minulosti – opuštěná osada“ (Dušan Oláh, 1997). Obrovské zelené kaktusy jsou dominantami zvlněné krajiny. Keříky, skály i kopce v dálce se zdají oproti nim zanedbatelné. Nebe je modročerné s bělostnými čepicemi mraků. Nastala „Noc nad Atacamou“ (Ján Berky, 2002).⁹

Výtvarnictví u Romů není rozhodně žádným novým fenoménem. Také oni měli potřebu a touhu si odjakživa zpestřovat své skromné příbytky a prostředí, ve kterém žili. Svou vrozenou vnímavost a citlivost navíc mají možnost právě ve výtvarné tvorbě velmi dobře využít.

Za tradiční lze u Romů přitom považovat i práci s hlinou (výroba keramiky), se dřevem (výroba loutek, koryt, dřevěného nádobí), s proutím

---

⁹ Tkáč, Štefan – Svetové insitné umenie

(košíkářské výrobky) a dalšími materiály, které nacházíme všude kolem v přírodě – sláma, rákos apod. Vrcholu však jejich tvorba dosáhla především ve zpracování kovů (kovářství, kovotepectví, výroba nádob dekoračních i užitkových). Dokladem tohoto mohou být především rituální poháry představitelů romských skupin – vajdů. Ty byly většinou zdobeny reliéfy nebo rytými figurálními výjevy z romského života. Bohatě zdobeny byly také ozdobné stříbrné knoflíky.

Jak jsem již výše zmiňovala, každý tvor má potřebu si zkrášlovat své obydlí, a tak se i romské výtvarnictví po dlouhou dobu uplatňovalo především ve výzdobě domů. Už své kočovné vozy, které zároveň sloužily coby dům i jako dopravní prostředek, výtvarně zdobili Romové na celém světě. Ty nejlepší exempláře pocházejí z Polska. Ale také ve slovenských osadách si odpradávná usedlí Romové zdobili své nuzné příbytky. Barevně je barvili jak zvenčí, tak zevnitř, nátěr býval často doplňován jednoduchými výtvarnými motivy. Každý dům přitom býval natřen jinou barvou a celek pak vytvářel pestrou mozaiku. Nejčastěji se používalo jasných barev – žluté, červené, růžové, zelené, tyrkysové, apod. Někdy bývala a mnohdy ještě je celá stěna namalována jednou barvou, v jiných případech má dům od země široký vodorovný pás v tmavším odstínu nebo ve zcela jiné barvě. O výzdobu se tradičně staraly ženy, protože péče o dům připadala právě jim. Dům nejprve vymalovaly a nátěr zejména vnitřních stěn poté opatřovaly jednoduchou geometrickou výzdobou. Některé ženy malovaly kolem oken široké pásy sytou barvou, která kontrastovala s jinou barvou nátěru. Vybílené stěny se často zdobily plnými kruhy vytvořenými štětkou, tyto měly v průměru asi 10 cm, mohly však být i o něco menší či větší. Kruhy bývaly červené, modré, žluté nebo zelené, případně byly tvořeny kombinací dvou barev. Takto mohlo být zdobené buď celé průčelí domu nebo jen do výše oken. Je možné ji najít i v interiérech. V starší lidové výzdobě se používalo zvláštní techniky, kdy se prsty specificky spojily, špičky se poté namočily do barvy a nakonec se přitlačily na stěnu. Později se začaly objevovat i nejrůznější figurální motivy. Stěny se tedy natřely barvou, která byla vybrána tak, aby následná výzdoba co jak nejlépe vynikla. Když podklad pořádně uschnul, pomalovala se celá místnost anebo jen jedna stěna pravidelně se opakujícím motivem. Jednalo se především o jednoduché motivy, předlohy byly vybrány vždy z okolní fauny a flory. Tyto

malby se vyskytovaly hlavně v kuchyních. Někdy se také zhotovovaly lepenkové formy, které si poté ženy mezi sebou půjčovaly. Během roku se pak výzdoba mohla i několikrát měnit. Tento zvyk se ostatně v některých rodinách uchoval dodnes. Časté výmalby jdou ruku v ruce se změnou nábytku. V nově postavených domech se však se zvýše zmíněnou výzdobou stěn již většinou nesetkáváme. Ale záliba v pestrých barvách přetrvala. Na tyto barvy se již nanášejí kontrastní vzory většinou pomocí válečku. Tímto vzniká dle některých příslušníků majority až nevkusný vzhled domácností. Barevnost však pevně souvisí s romským estetickým cítěním. Vše bývá často doplněno ještě barevnými závěsy, nejčastěji červenými, protože tato barva má v životě Romů své výsadní postavení – věří se v její ochranou moc, dále barevnými ručně vázanými koberci a různými přehozy a dečkami. Nejčastěji pak chudší Romové, kteří nemají na nákup originálních dekorací, si své příbytky zdobí věcmi vlastnoručně vyrobenými (malovaná sádra, malba temperou na suchou omítku).

Nebývalého rozmachu dosáhla výtvarná tvorba Romů nejen u nás, ale i v jiných postkomunistických zemích v 90. letech 20. století. Objevuje se zde celá řada romských autorů, kteří se bez předchozího vzdělání začínají věnovat výtvarné tvorbě. Existovala ale vždy, jen na rozdíl od hudby jí ani sama romská komunita nevěnovala téměř žádnou pozornost, a tudíž ani nedocházelo k její další kultivaci.

Dnešní výtvarníci většinou nepatří mezi romskou elitu, často mají jen základní vzdělání, někdy však ani to ne. Živí se především jako dělníci, a proto mají na svou tvorbu jen velmi málo času. Po roce 1989 zůstali mnozí nějaký čas bez práce, čímž paradoxně nastalo období, kdy se mohli intenzivněji věnovat svému koníčku. Alespoň tedy do doby, než práci znovu našli. Tvorba jim totiž jen zřídkakdy přináší zisk, a pokud, tak jde jen o částky, které by je a jejich rodinu v žádném případě neživily. Především jim ale dává pocit radosti a možnost seberealizace, je to způsob jak se vypovídat beze slov, které často nedokáží přesně a zcela vyjádřit to, co člověk cítí.

Je to právě často jen absence výtvarného vzdělání a nedostatek financí, který dal vzniknout originálním malířským technikám. Materiál, který tito autoři používají, odráží mnohdy jejich sociální situaci. Nemají na drahé pomůcky,

v jejich okolí se kolikrát ani nevyskytuje žádný obchod, ve kterém by něco takového nabízeli. Experimentují tedy s čím se dá, vymýšlejí si své vlastní techniky. Jako příklad mohu uvést A. Kureje, který doplňuje své obrázky vystřiženými postavami z fotografií nebo Rudolfa Dzurka, který lepí barevnou skleněnou drť na barevný podklad.

Dnes tato tvorba nepředstavuje jen lidové umění, ve kterém jsou jeho základy, ale své vyjádření nachází i ve v abstraktní tvorbě.

Ve svých pracích romští autoři zpracovávají nejčastěji témata z prostředí, ve kterém žijí a nebo žili dříve. Jedná se především o faunu, floru a přírodu vůbec, se kterou jsou často stále ve velmi těsném kontaktu, dále duchovní tematiku, časté je zobrazování vzpomínek z dětství nebo vyprávění starších. Duchovní kultura vůbec je důležitým zdrojem pro poznání a dokumentaci romských skupin kdekoliv na světě. K jejím nejcennějším skvostům patří především pohádky, které tak jsou často pramenem k poznání tradičního romského života. Stejně tak jako v pohádkách i v dílech výtvarníků se objevují bájná fantaskní tvorové, časté jsou návraty do minulosti, které se bez zřetelných hranic prolínají s aktuální skutečností a tím se smazává linie mezi realitou a fikcí. Protože „vybavuje-li si Rom minulou událost, prožívá ji v současnosti znovu se všemi podrobnostmi i se všemi emocemi.“¹⁰ Autentičnost těchto prací je dána především tím, že se jedná o „obyčejné“ Romy. Žijí své průměrné „romské“ životy a jsou tedy v centru aktuálního „romského“ dění. O všem, co se děje v romské komunitě, jsou zpravidla velmi dobře informováni. Primární zde tedy není umělecká úroveň výtvarných děl, i když zajisté i ta je neopomenutelnou hodnotou. Prvořadá je však výpovědní hodnota díla, tedy stránka obsahová, dána volbou námětu, tématem, motivem a srozumitelností zpracování, což však samozřejmě nevyklučuje kvality umělecké.

Jen pozvolna dochází k rozvoji ženské tvorby. Ta má jiný charakter i díky dosud přetrvávajícímu tradičnímu rozdělení mužských a ženských rolí. Žena se

---

¹⁰ Sekyt, V. – Romské tradice a jejich konfrontace se současností (Romství jako znevýhodňující faktor), In: Romové: Kulturologické etudy (Etnopolitika, příbuzenství a sociální organizace), Editoři: Marek Jakoubek a Tomáš Hirt, str. 193

má starat o domácnost a rodinu. S tímto přímo souvisí zpracování textilního materiálu. Mnoho žen dodnes vyšívá oblíbené květinové vzory nebo využívá předkreslených tvarů. Čím dál tím častěji se však objevují také figurální výjevy z romského života – např. Markéta Šestáková. Jolana Balogová tak například na černé hadry – prachovky kreslí bílou tužkou a daly tak vzniknout originální sérii ženských portrétů. Některé ženy se začínají věnovat i kresbě, malbě však jen zřídka.

Dnes se i mezi Romy objevují první profesionální výtvarníci – Viola Petrášová, Alexander Bohó, Denisa Demeová, Božena Vavreková, Eduard Oláh, David Zeman apod.

..

4. Některé instituce zabývající se romským výtvarnictvím, vyhledávání autorů

Zájem o neškolený výtvarný projev se zrodil na přelomu 19. a 20. století, kdy se začaly utvářet první systematictější sbírky umění nejrůznějších etnik, národů. S rozvojem moderny ve 20. století se prvotní povrchní zájem začal prohlubovat a lidé si začali stále častěji klást otázky, zda právě ono nám nemůže mnohé vypovědět o dané společnosti. Je nesporné, že každá umělecká tvorba vypovídá o době, ve které vznikala a říká nám mnohé o společenské situaci té doby. Právě umění zachycuje nejdůležitější momenty v dějinách lidstva, duchovní smýšlení lidí. Slouží k oslavě ideálů (viz církevní tvorba středověku, ale nově i nejrůznějších totalitních režimů). Ale podléhá i různým tabu, zákazům, často zde bývaly či bývají věci nebo situace či symboly, které nesmí být zobrazovány. I toto nám mnohé vypovídá o hodnotách dané doby i lidí..

4.1. Muzeum romské kultury v Brně

Po listopadu 1989 měly všechny politické strany včetně ROI (Romská občanská iniciativa) ve svém programu jako jeden z cílů založení vlastního muzea. Jedním z důvodů, proč nakonec vzniklo právě v Brně, bylo, že zde kdysi měl sídlo i svaz Cikánů-Romů. Podobné projekty zde tedy měly jakousi svou tradici.

Jednou ze zakladatelek byla PhDr. Jana Horváthová (*1967), později právě ředitelka muzea a jeden čas také kurátorka sbírky výtvarného umění. Jana Horváthová vystudovala historii na filosofické fakultě Masarykovy univerzity, kde získala také doktorát. Po revoluci krátce působila v pražské kanceláři ROI. Je autorkou publikace „Kapitoly z dějin Romů“ a editorkou publikací „Romové – O Roma“, „Tradice a současnost - Angoder the akának“ a „Výtvarné umění. Sbírkový Muzea romské kultury. Romští autoři. Přírůstky 1991–2005“. Tato kniha o výtvarném umění je v podstatě dosud nejucelenější přehledkou tvorby Romů na území bývalého Československa. Ale nechybí zde ani autoři z Rakouska, Bulharska a Polska.

V roce 1990 se uskutečnila obrovská romská akce – Romfest v Brně-Lišni, jehož ředitelem byl Milan Ščuka. Festival trval tři dny a za tu dobu se zde představilo přes padesát souborů z tehdejšího Československa i ze zahraničí. V rámci doprovodných akcí proběhla v líšeňském areálu také výstava s názvem „Roma ič the adad'ives - Romové včera a dnes“. Ze „včerejška“ zde byly ukázky především produktů tradičních romských řemesel, ale také oděvů, způsobu života atd. Na této části se Jana Horváthová podílela společně s paní PhDr. Evou Davidovou. Právě na popud ředitele akce jely tyto dvě ženy vyhledávat na Slovensko exponáty pro výstavu. Část byla věnována řemeslům, ale především se zde mohla prezentovat díla trojice romských výtvarníků - Dušan Oláh, Ján Berky, Ján Oláh-Širo ze slovenské Detvy. Patrně poprvé se tak na našem území představilo alespoň něco málo z romského výtvarnictví. Výtvarníci sami však zůstali zcela stranou zájmu novinářů. Opět souboj o zájem diváků vyhrálo hudebnictví. Už i tehdy si však bylo možné všimnout zajímavého jevu. Nejednalo se o žádné naivní, lidové malíře, ale spíše skutečně o autory, kterým chybělo oficiálně uznávané výtvarné vzdělání. Oni sami měli přesto jistý přehled o dějinách umění, výtvarných směrech a zkušenosti s různými způsoby tvorby. Bylo to první setkání, které odstartovalo u paní Horváthové další zájem o romské výtvarníky.

V roce 1991 došlo k založení Muzea romské kultury. Při zakládání muzea nebylo v plánu zde zařadit i stále se rozvíjející výtvarnou tvorbu, avšak cesty do terénu za Romy ukázaly, že existuje řada autorů, jejichž díla by neměla zůstat bez povšimnutí. Zezačátku byla přesto chápána spíše jako zpestření sbírky. Avšak okruh výtvarně činných Romů se neustále rozšiřoval a výpovědní hodnota jejich prací byla a je zcela nezpochybnitelná. Čím dál tím víc bylo jasné, že se u nás jedná o nový a velmi zajímavý fenomén v životě romského etnika. Postupně tedy došlo vedení muzea k poznání, že je nezbytné začít budovat sbírky výtvarného umění. Nejednalo se však v žádném případě o nový nápad, podobně třeba v Maďarsku práce romských tvůrců shromažďuje Néprajzi Muzeum v Budapešti.

Systematické budování sbírky odstartoval úspěch putovní výstavy „E luma romane jakhenca-Svět očima Romů“. Ta putuje od roku 1997 dodnes a navštívila řadu zemí Evropy. Iniciátorem byl Štěpán Axman, sám výtvarník a vedoucí

ateliéru Boženka, který se zaměřoval na hmatové modelování nevidomých dětí a své jméno získal po nejvýraznějším ze svých tvůrců, romské dívce Boženě Vaverkové, nyní Přikrylové. Přesvědčil vedoucí muzea o potřebě představit sbírku veřejnosti. Do té doby byly výstavy jen ojedinělé, muzeum se nacházelo ve stísněných prostorech a mělo jen málo pracovníků. Vše se nakonec podařilo i díky finančnímu příspěvku Open Society Fond. Autorkou a následnou kurátorkou se stala Jana Horváthová. První výstava se konala v roce 1997 v prostorách Zvláštní internátní školy v Ořechovce u Brna. Cílem bylo v první řadě představit tento fenomén romského výtvarného umění široké veřejnosti, ukázat rozmanitost i rozsah celé romské amatérské výtvarné tvorby. Díla byla vybrána zároveň tak, aby umožňovala pohled do romské duše. O výstavu projevil zájem velký počet institucí, bohužel nebylo možno vyhovět všem. Úspěch výstavy potvrdil nutnost a správnost založení stálé expozice a také realizace dalších podobných výstav. K výstavě byly vydány celkem dvě publikace. První byla pouze provizorní a vyšla zejména díky řediteli Zvláštní internátní školy v Ořechovce u Brna Mgr. Leoše Huzlíka. V roce 1998 pak při příležitosti pořádání výstavy v Praze v Národním muzeu v prostorách Lobkovického paláce byla s přispěním PhDr. Magdaleny Rychlíkové vydána tiskem útlá brožura s úvodním textem a barevnými reprodukcemi některých z vystavených prací. Od roku 1999 přebíral péči o muzejní fond výtvarného umění potažmo i organizování putovních výstav Tomáš Šenkyřík.

Samotný muzejní fond Muzea romské kultury je dělen do několika podskupin. Jsou zde nejen práce romských autorů – Romové o sobě, nebo-li svět očima Romů, ale také díla neromských autorů, kteří však zobrazují romskou tematiku (Pohled na Romy zvenčí - jak svět vidí Romy). Struktura sbírky romských autorů má určitou logiku, která odráží romskou tradici. Vedle malby a kresby se tady můžeme setkat s artefakty z hlíny, dřeva a kovu. Tato podskupina se dále dělí na práce samouků-amatérů a práce autorů profesionálních. Jádro muzejního výtvarného fondu tvoří práce amatérů, mezi nimiž lze zaznamenat velké rozdíly ve způsobu i úrovni zpracování. Je zde lidové umění bezejmenných tvůrců i tvorba již částečně poučených autodidaktů, která pojímá široké spektrum zobrazení – od naivního, přes přísně realistické ztvárnění až po experimenty a

abstrakci. Zvláštní kapitolou jsou práce žen, které jsou specifické především zpracováním textilu. Ve sbírce nalezneme i práce romských dětí. Muzeum se snaží také dokumentovat tvorbu Romů ve výkonu trestu, protože i zde začíná spousta Romů objevovat svůj dříve skrytý talent. Mají totiž najednou čas nejen na tvoření, ale také na vzpomínání, které jim poskytuje spoustu námětů.

Muzeum si dává jako hlavní úkol především dokumentační činnost.. Pracovníci muzea alespoň jednou za rok také navštíví „své“ výtvarníky, aby tak zjistili, co tito vytvořili nového. Nejlepší práce pak zařadí do sbírek. Samotní autoři uložení a vystavení svého díla v muzeu a jeho zachování pro příští generace chápou jako velikou čest. Navíc za odkoupenou práci samozřejmě výtvarník obdrží honorář, díky kterému si může koupit další materiál a svůj talent stále více zdokonalovat. Vykupování prací za honorář je časté od roku 2004, do té doby fungovalo muzeum coby nezisková organizace a výtvarníci tak většinou svá díla věnovali zdarma. Vystavovat pro ně bylo prostě ctí. Také nyní se ještě stává, že autor, když muzeum zakupuje určitý soubor, jedno dílo věnuje zdarma. Muzeum se snaží také vést autory k tomu, aby zpracovávali zejména romskou tematiku, protože tuto vykupuje obzvláště.

V žádném případě však nechce muzeum autory nějak omezovat a ve chvíli, kdy již autor bude schopen se svými pracemi sám vystupovat, jeho individuální cestu podpoří. V podstatě se tak už děje. Někteří autoři totiž chtějí svou tvorbu obhájit bez „nálepky“ romský. Jde např. o Tibora Červeňáka nebo Rudolfa Dzurka. Avšak i tito autoři nadále s muzeem spolupracují. Jejich výhodou, která jim umožňuje samostatnost, je především bydlení převážně v Čechách, ve větších městech nebo přímo v Praze, kde je o umění větší zájem. Také mají často buď odborné vzdělání nebo byli po nějaký čas pod odborným vedením. Toto neplatí pouze u Rudolfa Dzurka. Mnohem těžší je to s výtvarníky zcela bez výtvarného vzdělání žijícími v malých městech, zapadlých vesnicích nebo přímo romských osadách.na Slovensku. Právě proto pochází většina prací v muzeu od slovenských autorů.

Jak dochází k vyhledávání autorů? Především při terénních cestách, kdy přímo od Romů byly a jsou získávány typy a kontakty. Po prvním Romfestu bylo jasné, že alespoň za detvanskými autory se ještě budou pracovníci muzea vracet. Spolupráce s dalšími se podařila navázat mimo jiné i díky vedoucí detvanského tanečního souboru „Romka Detva“ Maryšou Oláhovou, o které jsem se již zmiňovala v souvislosti s jejími dalšími aktivitami. Každoroční putování po Slovensku pracovníci muzea začínají právě v Detvě. Setkání s Romy v jiných oblastech Slovenska byla především náhodná a neplánovaná. Do muzejních sbírek také čas od času přibyl obraz či grafický list objevený a následně zakoupený v obchodě se starožitnostmi nebo v antikvariátu. Jedná se o práce neromských autorů zachycujících dle zkušenosti život kočovných Romů a pro muzeum jsou zdrojem poznání způsobu života romských komunit. Při každé cestě na Slovensko se tak podaří objevit něco nového a zajímavého.

4.2. Múzeum kultúry Rómov na Slovensku

Toto muzeum se nachází ve městě Martin na Slovensku a spadá pod Slovenské národní muzeum. I v tomto městě se nachází početná komunita Romů. Spousta jich bydlí na místě zvaném „Bambusky“. Jde o shluk plechových unimobuněk v průmyslové zóně. Poblíž se nachází bývalá skládka, kolem jezdí těžká auta. K osadě se je možno dostat jen po prašné cestě, ze silnice není vůbec vidět. Původně sem měli být sestěhováni pouze neplatiči, situace je však dle slov Olgy Tökölyové, Romky pracující v Slovenské národní knihovně, poněkud jiná.

Muzeum dodnes realizovalo jednu autorskou výstavu dnes již nežijící neprofesionální romské výtvarnice Maďarky Jolány Oláhové. Jednalo se o velmi jednoduché, pestře barevné obrazy zobrazující romský život v osadě, kde autorka bydlela a okolí osady. Obrázky již na první pohled jsou dílem neškolené ruky.

Každoročně však muzeum nakupuje do svých sbírek díla dalších romských výtvarníků a to jak profesionálních, tak také neprofesionálních. Vystaveny byly např. v rámci výstavy „Príbeh detí vetra.“

Autoři jsou vyhledávání např. za pomoci různých informátorů a dobrovolníků z jednotlivých regionů, kteří s muzeem spolupracují. Muzeum je také ve stálém kontaktu s kulturními centry a s formálními i neformálními sdruženími výtvarníků (romskými i neromskými), celoslovenskými i regionálními periodiky a jinými médii (internet) a samozřejmě i s jinými muzejními a nemuzejními institucemi.

Jak říká paní Mgr. Adriana Daneková, pracovnice muzea, u obrazů vystavených v muzeu jde mnohokrát o velmi osobní výpovědi jednotlivých tvůrců, kteří čerpají témata a náměty ze svého okolí a nebo svých vzpomínek či vzpomínek předků, dalo by se snad i říci, že jistým způsobem z kolektivní paměti a vnímání světa celé své komunity. Toto vše často přetváří do symbolů pochopitelných všem bez ohledu na to, z jaké kultury a prostředí pochází. Tato tvorba nám může velmi poutavě a pozitivně přiblížit svět, který bychom jinak mohli vnímat zkresleně, nepravdivě, ovlivněni spoustou předsudků a podobně.

4.3. Jekhatene – Spolu

Spolupráce romských výtvarníků a tohoto sdružení odstartoval v roce 2001 projekt „Revitalizácia rómskeho výtvarného umenia na Slovensku“. Ten byl podpořen OSF Bratislava a Karpatskou nadáciou. V rámci projektu byly zorganizovány dvě tvůrčí výtvarné dílny a pozváni byli všichni romští výtvarníci z celého Slovenska. Bohužel ne všichni oslovení se dostavili, avšak přišli další, dosud „neobjevení“. Práce, které během setkání vznikly, se staly majetkem sdružení a během let 2001 - 2002 byly vystaveny v rámci projektu romské putovní galerie - "Maľujeme pre lásku" - celkem na deseti místech. Vše vyvrcholilo výstavou v Bratislavě 8.dubna 2002 v Dome umenia (Národné osvetové centrum), kde však byly vystaveny nejen práce z dílen, ale rovněž díla ostatních aktivně tvořících romských výtvarníků ze Slovenska (jejich tvorba byla na výstavu autory zapůjčena). Celkem zde vystavovalo víc jak čtyřiatřicet autorů více než dvě stě děl.

Spolupráce sdružení s autory dále probíhá v rovině příležitostné propagace jejich tvorby prostřednictvím výstav, které sdružení organizuje buďto samo anebo sdružení zapůjčuje díla, která jsou jeho majetkem dalším podobným institucím k výstavní činnosti.

4.4. Zájem o romské výtvarnictví a „nálepka“ romský výtvarník

Jak již jsem několikrát zmiňovala, romské výtvarnictví je skutečně rostoucím fenoménem a autorů, který tvoří zajímavá díla, je čím dál tím více. Bohužel zájem veřejnosti tomu stále neodpovídá. Převážná většina mnou dotázaných lidí, mezi kterými byli jak Romové tak neromové, nezná žádného romského výtvarníka a nemá informace o výstavách prací romských autorů. Romové jsou i dnes vnímání na poli umění především coby hudebníci.

Ti, kteří se s romským uměním, a to nejen výtvarným, již setkali, však dobře vědí, že výtvarnictví Romů má lidem co nabídnout. Může nám přiblížit jiný pohled na svět, může nás obohatit.

Pokud jde o zájem samotných Romů poznávat díla těch ostatních, je hodnocení velmi obtížné. To, že umělce či jejich díla neznají, ještě nemusí znamenat, že by je poznat nechtěli. Mnohdy k tomu jednoduše neměli příležitost. Jak říká paní Jana Horváthová z Brna: „Zájem začínají mít romská občanská sdružení a instituce pořádající výstavy. Pokud Romové, zejména děti, přijdou na výstavu, jejich reakce bývají pozitivní.“ Výstavy romských autorů mají také zájem lidé, které primárně zajímá umění. Ti by mohli předávat informace o hodnotě děl romských autorů i laické veřejnosti.

A jak je to s „nálepkou“ romský autor? Převážná většina všech, s kterými jsem na toto téma hovořila, si myslí, že je správné toto označení před jméno výtvarníka uvést. Nepříklad podle výše zmiňované paní Danekové je to nutné především z toho důvodu, že je nutné zdůraznit, že i příslušníci tohoto etnika vytvářejí kvalitní umělecká díla. Paní Jana Horváthová k tomu říká, že podle jejího názoru je těžké rozdělovat autory uměleckých děl dle etnika, ke kterému

příslušejí. Situace u Romů je však dle ní natolik specifická, že to v jejich případě považuje za odůvodnitelné. Ukáže se tak na mnohdy málo prezentované pozitivní stránky romské kultury. Navíc řada těchto autorů, i když to v žádném případě neplatí o všech, by neměla jinak šanci se prosadit. A proto Muzeum romské kultury pořádá výstavy, kde původ vystavovatelů nebude zamlčen. Pojednávat o romském výtvarném umění je legitimní také proto, neboť tvůrci nejsou Romy jen původem, ale také celá jejich tvorba vychází z inspirace romskými tradičními hodnotami, vyvěrá tedy z „romipen“ = romství. Jejich díla jsou taktéž velmi specifická, zejména ta z neškolených rukou. Vedle barevnosti a expresivnosti je to také společná tematika. Jak ale dodává, jsou i autoři, kteří nechtějí vystavovat pod přívlastkem romský a chtějí naopak dokázat, že se jejich díla plně vyrovnají těm od neromských autorů.

Podobný názor má i „nezainteresovaná“ skupina dotázaných. Myslí si, že je dobré většinové společnosti ukázat Romy v pozitivním světle, nabídnout jí jejich vidění světa. Setkala jsem se ale i s názory, že není podstatné, jakého původu je autor, důležité je to, co vytvořil.

5. Romští výtvarníci na středním Slovensku

5.1. Ján Berky

Ján Berky se narodil 28.5. 1951 v romské detvanské osadě Studenec. Jeho rodiče však v roce 1957 odešli za prací do českého pohraničí, kde strávil značnou část svého dětství. Od roku 1962 žije trvale v Detvě. Vyučil se svářečem. V roce 1969 začal pracovat v Podpolianských strojárnách, kde pracoval jednadvacet let. Nyní žije ve Staré Detvě a najít ho, je doslova malý zázrak. Prošla jsem celou „novou“ Detvu a až po několika hodinách se mi podařilo získat k jeho pobytu první informaci. Prý snad bydlí nahoře, ve Staré Detvě. Spousta lidí mi tvrdila, že vůbec nikdo takový v Detvě nebydlí. Ve Staré Detvě se situace opakovala a já už byla vcelku zoufalá a začínala skutečně věřit tomu, že se jedná jen o vymyšlenou postavu. Lidé mě posílali tam a zase zpátky, kroutili hlavami na znamení, že o nikom takovém nemají nejmenší tušení. Pomohla mi náhoda. Kolemjdoucího staršího pána jsem se zeptala na paní Maryšu Oláhovou z místního sdružení a přitom jsem se pro jistotu znovu zeptala na pana Berkyho. Pán chvíli stál a ptal se, proč ho hledám a nakonec se představil. Nebylo to nikdo jiný než samotný pan Ján Berky. Zprvu jsme nevěřila a myslela si, že je to jen další vtípek, ale nakonec se ukázalo, že je skutečně tím, koho hledám. Nakonec mi řekl, že ho lidé nemají příliš rádi pro jeho názory, a tak ho raději zapírají nebo dělají, že ho vůbec neznají. Za rok se celá situace opakovala. Nějak jsme si nezapamatovala přesně cestu do správné ulice a od lidí jsem se opět dozvíдалa jen samé záporné odpovědi. Tentokrát jsem se už ale nenechala zmást a pana Berkyho našla nakonec sama.

Pan Berky žije v dvoupatrovém domku se svoji nemocnou ženou. Dům postavili svépomocí jeho rodiče a on sám je na něj velmi hrdý. V době, kdy jsme u něj byla, pracoval jako řidič vysokozdvížného vozíku. Do práce chodil téměř celý život, krom několika let, kdy kvůli nemoci nemohl. A právě v té době začal malovat. Malování pro něho tedy bylo jakousi terapií. Pomáhalo mu nejen překonat nemoc, ale také se „nezbláznit“ z dnů strávených doma. Z toho plyne jeden jeho problém s okolními Romy. Jak říká, oni se mu diví, že je zalezlý doma,

že si stěžuje, když oni do večera vysedávají před baráky a pijí a hrají. Ale on musí ráno vstávat do práce. A chce! Hlavně chce. Rozumí si se spolupracovníky, považuje je za lidi rozumné, s kterými stojí za to prohodit nějaké to slovo. Když si chce popít, radši sedne doma ke skleničce s nějakým kamarádem. Avšak v rozumné míře. Na ukázkou mi vykládal o svém obraze „Ochlastové“ . Je na něm skupinka hodujících Romů. Obraz namaloval v roce 2004. a v roce 2007 by dle jeho slov vypadal úplně stejně. I proto již nemá chuť tvořit. Vše je stále stejné, nic se nemění. Ján Berky je tvrdohlavý muž a hlavně nemá ve zvyku komukoliv lichotit. Naopak může působit až příliš pesimisticky. Odsuzuje ztrátu hodnot mezi Romy. Nechápe, jak mohou dopustit, aby se jejich dcery, manželky, sestry živily prostitucí. Vysoké tresty by dal všem rodičům, kteří dopustí, aby jejich čtrnáctileté, patnáctileté dcery čekaly potomky. Za velký problém považuje nezaměstnanost. Právě ta podle něj naučila mladé od rána do večera jen se „poflakovat“, pít. A přitom, jak říká, práce je, jenom ji chtít najít. Na to má stejný názor i jeho paní, která nepracuje z důvodu těžké nemoci. Jak říkají, znají dny, kdy neměli téměř co na talíř, ale nikdy by se nezadlužili, vždy se snažili vyžít a hlavně žít slušně. Možná tyto názory a kritičnost jsou tím důvodem, proč je pan Berky pro své okolí těžko přijatelný, proč mnozí dělají, že jej neznají.

Ale ve své podstatě je hrdý na to, že je Rom. Například romsky mluví velmi dobře a chtěl by to naučit i své děti a vnoučata.

Ve svých obrazech pan Berky zobrazuje různé výjevy ze života Romů - vajdu, kartářku, romského kováře nebo třeba obraz s názvem „Nebezpečí bílého hada“. Had zde má představovat gádže – neromy. Na obraze malovaném tužkou je zachycena osada, před kterou se týčí obrovský bílý had. Z vesnice odchází skupinka lidí, matka s dítětem stojí před dveřmi domu a rezignovaně hledí směrem k hadovi. Ján Berky k tomu říká, že Romové, kteří zapírají své romství, zapírají sami sebe. Malovat se nikde neučil, jen chvilku navštěvoval výtvarný kroužek. Ovšem brzy jej opustil. Nemá rád, když mu někdo něco diktuje. Ale radu přijme ochotně. O umění se zajímá i z teoretického hlediska. Většinu věcí vysleduje z naučných pořadů v televizi. K jeho největším oblíbencům patří Michalangelo a Gauguin. Ovšem jeho rozhled nekončí jen u umění. Zajímá ho také historie a zeměpis.

Kreslil a kreslí, čím se dá – tužka, olejové barvy, tempera, propiska, ale i obyčejné barvy na zeď, které zbyly po natírání. I podklad je nejrůznější – papír, kartón, plátno nebo třeba spodek krabice od bot.

Námětem mu je krajina, kterou zná, ale také ta, kterou viděl v různých televizních cestopisných pořadech nebo při svých cestách. Vytvořil rovněž cyklus vzpomínek na své dětství. Některé výtvořiny jsou zasazeny do zimního času a vidíme zde nejen vesničku, ale i bruslící děti. Pohledem do snad letní či jarní zelené krajiny je „Vzpomínka na dětství v romské osadě Studenec“.

V minulosti zobrazoval výjevy ze života Romů. Zaznamenával jejich historii a to, jakým způsobem ovlivnila jejich současnost. V jeho tvorbě najdeme spousty vyobrazení osad, vesnic a života v nich, např. „Noční ulice – průnik světa osadou“, která je velmi působivým černobílým a až kubistickým dílem. Historii zobrazuje např. v práci „O Roma pečiven“ (Romové na útěku), „Exodus“, „Olašští Romové – kočovný tábor“.

Snažil se taktéž zachytit ve svých dílech životní hodnoty, lásku, pomoc v nouzi, touhu po harmonii a míru. Jeden čas ho velmi tížili neonacistické útoky na Romy. Tyto se stávaly častým námětem jeho obrazů. Některé z těchto útoků totiž končily smrtí. Hodně se také ve své tvorbě zabíral problémem alkoholismu a narkomanie. „Narkomanské eso“ je obraz převážně modré barvy, na které vidíme dvě tváře, jednu mladou s injekční stříkačkou u ruky a druhou starou, utrápenou, otočenou čelem naspod obrazu.

Spousta prací také vznikla coby doprovodná ilustrace k básním – např. k pracím Margity Reiznerové – „Tři růže“.

Proč ten minulý čas? Když jsem byla pana Berkyho navštívit naposledy (srpen 2007) byl jeho pesimismus téměř absolutní. Tvrdil, že zaznamenávat výjevy ze života Romů je jen lživou romantikou, že realita je jiná. Romové žijí špatně, nemají respekt ke zvykům ani k autoritám. Nemají zájem měnit svou sociální situaci a místo toho radši od rána do večera popíjejí a poslouchají romskou hudbu, kterou však kazí. Nechápe lidi, jako je Věra Bílá, která neplatí nájem a vše propije a nahází do automatu, když má nohem větší potenciál. A takových je bohužel dle jeho slov víc.

Jestliže kdysi maloval málo, v té době říkal, že nemaluje již téměř vůbec. To jediné na co se chce zaměřit, je portrét. V tom by se chtěl maximálně zdokonalit. Přeje si zachytit přesně tváře svých blízkých. Rodina je pro něj velmi důležitá. Říká, že to nejkrásnější, co může v životě nastat je, když dcera řekne své mámě, že ona je pro ni vzorem a syn totéž svému otci.

Kdysi se chtěl žít uměním. Ale podle něj je to v dnešní situaci nemožné. Tvrdí, že Rom nebude nikdy tvůrcem uznávaným širší veřejností právě proto, že je Rom. I spolupracovníci se mu prý často smějí a říkají, že Rom má hrát a ne malovat. Jako příklad uváděl zážitek s paní, která vlastnila hospodu, kde bylo možné prodejně vystavit svá díla. Donesl jí osm svých prací, které paní ocenila jedním pivem, které mu za ně nabídla.

Ovšem spousta jeho obrazů je v různých muzeích či prodána. Doma jich po stěnách má jen pár. Větší množství jich má schovaných ve složce, včetně kopií některých z těch, které již prodal nebo daroval.

Pan Berky se zúčastnil výstav „Roma ič the adad'ives/Romové včera a dnes“ na prvním ročníku Romfestu a „E luma romane jakhenca/Svět očima Romů v Muzeu romské kultury v Brně.

Jeho dílo „Apokalypsa“ z roku 1996 je na přebalu knihy „Ma bisteren“ (Nezapomeňte), která popisuje historii protektorátního cikánského tábora v Hodoníně u Kunštátu a kterou vydalo Muzeum romské kultury při příležitosti slavnostního odhalení pomníku (17.8.1997, pomník samotný byla navržen E. Oláhem). Obraz je namalován tuší a vidíme na něm lidské tváře a opuštěné romské vozy. V popředí všeho je kříž.

Ján Berky je věřící, ale do kostela nechodí. Vadí mu křesťanské pokrytectví, kdy lidé hlásají něco jiného, než potom konají. Jeho víra je spíše panteistická.

5.2. Dušan Oláh

Dušan Oláh se narodil 15. července 1960 v Detvě. Zde taky stále bydlí. Vyučen je lakýrníkem a stejně jako Ján Berky pracoval dlouhou dobu v Podpolianských strojárnách. Na počátku 90. let byl ovšem propuštěn. V roce

2007 již opět pracoval. Bydlí v panelákovém bytě se svou ženou a dvěma syny. Do společnosti moc nechodí, snad jen jezdíval na plenéry do Poljany. S ostatními malíři bývá rád, má si s nimi totiž o čem povídat. Nekouří a ani nepije. Je věřící, ale do kostela taktéž nechodí.

Maluje již od dětství, ale naplno se tvorbě začal věnovat po dvacátém roce svého života, především od roku 1985, kdy začal navštěvovat výtvarné kroužky v detvanském výtvarném středisku. To bylo právě toho roku založeno v Kulturním domě v Detvě. V rámci kroužku proběhla i celá řada výstav nejen v Detvě, ale např. také v Martině. Svou tvorbu konzultoval rovněž s výtvarníkem Mikulášem Wölfim. Avšak jak říká, jeho největším učitelem jsou především knihy. Nejoblíbenějším autorem je bezesporu Salvador Dalí, ale obdivuje i další, jako jsou např. Pablo Picasso nebo Albín Brunovský. O umění se zajímá též z teoretického hlediska. Jak již vyplývá z toho, kdo je jeho nejoblíbenějším autorem, nejvíce jej oslovil surrealismus, ale nebrání se žádným směrům. Výtvarnictví není jediná věc, která ho zajímá. Obdivuje jakýkoliv výtvarný projekt, má proto velmi rád hudbu, nejvíce soul.

Co se týče techniky, jsou jeho díla ukázkou široké škály možností – najdeme zde akvarel, suchou jehlu, tužku, tuž, pero. Materiálově náročné techniky nahrazuje drobným tečkováním propisovací tužkou na papíře.

Jedním z důvodů, proč tvoří, je, že takto nejlépe dokáže zachytit, co právě prožívá. Svým dílem se snaží především sdělit nějaký příběh. Jak říká, dílo nemusí být technicky dokonalé, ale musí promlouvat k divákovi. Zcela odsuzuje jakékoliv napodobování vzoru. Člověk se nepochybně může prací někoho jiného poučit či inspirovat, ale měl by jít především svou vlastní cestou, obraz by měl promlouvat z něho samého.

Uměním by si chtěl samozřejmě vydělávat. Podle něj je skvělé, když jednoho může živit jeho koníček, když se tak práce nestane jen získáváním peněz, není toliko nutnou povinností. Ale v Detvě a potažmo na Slovensku vůbec je k tomu pramalá šance. Lidi trápí nezaměstnanost a z toho evidentně plynoucí nedostatek peněz. Umění je tedy to poslední, do čeho by chtěli investovat. Pan Oláh má podle svých slov často problém tvořit na zakázku. Do každého díla potřebuje dát kusu sebe, jinak se mu tvorba nemůže povést. Přesto má však již

několik stálých zájemců a „odběratelů“ svých děl. Na Slovensku získal několik ocenění v soutěžích neprofesionálních výtvarníků.

Při pohledu na jeho práce je patrná mnohem více „vycvičená“ ruka než u Jána Berkyho. Spousta obrazů skutečně zachycuje nějaký příběh, jsou to až jakési koláže poskládané v jeden soudružný celek. V žádném případě se toto umění nedá schovat do škatulky lidové nebo naivní. Jeho obrazy krajin jsou odrazem inspirace moderní tvorbou, splývají zde do sebe jednotlivé barvy bez přesných hranic, často chybí ostré linie. Domy a krajina jsou různě deformovány. A proč ne? Jak už řekl Pablo Picasso: „Nemaľujem svet tak, ako ho vidím, ale tak, ako o ňom uvaľžujem.“¹¹

Tvorbu Dušana Oláha lze rozdělit do dvou tématických skupin. Za prvé je to inspirace přírodou, kterou má velice rád. Zde zobrazuje své pocity, pokouší se zachytit duši stromů, ptáků, květin, skrytou krásu krajiny i její proměny. Symbolicky tak skrze změny v přírodě vyobrazuje lidské příběhy. Nacházíme tak tužkou namalovanou květinu a její plody coby „Plody života“, člověka, jenž se ptá na své kořeny a sám je proměněn v jakousi rostlinu („Jak amen khatar li'am). Vidíme rovněž vyobrazení krajiny – „Soumrak“, který vše barví do ruda a my tak nevíme, kde je hranice nebe a země, vše splývá v jeden rudý svit. „Imaginární krajina“ je celá ze zelenomodrých tónů a vypadá tak jako místo klidu, po kterém každý z nás někdy zatouží.

Druhým okruhem jsou témata romské minulosti, kterou ve svých představách spojuje s přítomností, dále je to křehký svět lásky, krutý zásah smrti, radostné shledávání a nepochopitelné ničení přírody. A tak i tento autor se ptá na obraze malovaném černou propiskou, z kterého na nás hledí dvě tváře v krajině plné stromů a kopců, nad nimiž je malá chaloupka „Jak amaro Than?“ (Kde je naše místo?). Podobný námět vidíme i na obraze s názvem – „Vzpomínky z osady – spojení duše s přírodou“. Z obou děl jasně číší autorův velmi blízký vztah k přírodě a uvědomování si, že Romové s ní vždy žili ve velmi blízkém vztahu. Také je zde „Čoripen“, tedy chudoba, kde je znázorněna romská matka s dítětem v náručí před chudobným stavením, vedle ní sedí starší žena a dvě nahé děti. Jak

---

¹¹ Kohút, L. – Paleta stáročí, str.5

říká romské přísloví – „So hin čačo: kamiben the bokh“ (Co je opravdu skutečné: Lásky a hlad). Nechybí ani „Stop rasismu“, téma které se bolestně týká všech Romů, tedy i výtvarníků, kteří jej často zpracovávají. „Zlo plodí zlo“ je ukázkou autorova ovlivnění surrealismem, jde o jakési příšery se zoomorfními tvary, jež místy přecházejí do podob pokroucených větví. A „Diova proměna – Léda s labutí“ jde v surrealistických šlépějích předchozího díla, jen dojem už není tak hrozivý, i když ruce Diovy mají podobu končetin kostlivce.

Také Dušan Oláh se zúčastnil výstavy „E luma romane jakhenca/Svět očima Romů v Muzeu romské kultury v Brně.

Dušan Oláh však již také téměř netvoří. Většinu svých děl ani nemá, jsou prodána nebo v různých muzeích a zbývají už mu jen fotografie a pár exemplářů na stěně. Především se jedná o krajinu, protože tu má nejradši.

5.3. Ivan Berky - Dušík

Ivan Berky se narodil 18.10.1970 ve Zvolenské Slatině. A zde také žije dodnes, v baráčku se svou ženou a dvěma dětmi – synem a dcerou. Je vyučený strojním mechanikem pro zemědělskou techniku. Pracoval v Štátnom majetku Stožok coby traktorista, chvíli také jako dělník na poli. Nyní je však nezaměstnaný.

Ve Zvolenské Slatině se už narodil ne jeden umělec, i když jde většinou o hudebníky Vyrůstali zde tak např. Janko Gergeľ – Kukáč, Juraj Berky – Pokuta nebo Ján Oláh Mimiš. A Ivan Berky pochází přímo z jedné takovéto umělecké rodiny. Jeho otcem byl Ján Berky, zvaný Dušík, jehož bratrancem byl známý houslový virtuos Rinaldo Oláh. Ti dva už spolu odmala soutěžili, kdo z nich je šikovnější. Také se spolu učili hrát na housle. Už sám Ján Berky pocházel z hudebnické rodiny, hra na housle se dědila z pokolení na pokolení. Mezi jeho příbuzné patří, krom právě Rinaldo Oláha, skvělí hudebníci jako Pavol – Oláh Všívák z Poník, Ján Berky – Mrenica z Očovej nebo Jozef Berky a Ladislav Oláh z Detvy. A tak malý Ivan Berky vyrůstal při neustálých návštěvách známých lidí.

Jeho otec totiž začal hrát od roku 1977 se souborem Podpoľanec a ten byl hodně úspěšný nejen na Slovensku, ale také za hranicemi. A přesto že se Ján Berky nikde hrát neučil a neuměl ani noty, jeho hvězda výborného hudebníka stále stoupala. Nahrával dokonce i pro slovenský rozhlas v Banskej Bystrici, Bratislavě a jiných městech. V roce 1964 se z hudebního oddělení Slovenské akademie věd (SAV) začal o jeho hudbu zajímat PhDr. Ladislav Lenk, který ji podrobil podrobným analýzám. Ale Ján Berky neskončil jen u hraní a díky svému bratranci Rinaldovi se stal součástí také světa filmového. Zahrál si v několika filmech: „Rodná Zem“ (režie Jozef Maka, 1953), kde hrál i se svou kapelou, „Balada Málka“ (režie Martin Ľapák, 1968), „Očovské Pastorále“ (režie Jozef Zachar, 1973), „Nepokojná láska“ (1975), „Povstalecká história“ (režie Andrej Letrych, 1984) a „Róm hľadá priateľa“. Zemřel 3.března 1998. Od té doby jeho syn nosí přezdívku svého otce „Dušík“.

Také Ivan Berky se stejně jako jeho otec nějaký čas učil hrát na housle a devět let hrál v kapele na bicí, ale více ho lákala výtvarná tvorba. V dětství se setkal se řezbářstvím, ale mnohem raději kreslil. Už na základní škole se zúčastňoval různých soutěží, na učilišti ilustroval školní časopis „Mladý poľnohospodár“. Poprvé vystavoval v roce 1989, to když nakreslil svůj doposud nejlepší portrét „Houslista Rinaldo Oláh“.

Kolem roku 1996 se začal věnovat již zmíněnému řezbářství. V té době se setkal v práci, na státním statku, s řezbářem Jankem Kučerou, který ve volné chvíli vyřezával různé sakrální sošky. Dnes se sám cítí především řezbářem – sochařem. Dřevo mu podle jeho slov dává více možností, má velmi rád, když cítí v rukách jeho hmotu, má rád pocit, když mu pod rukama vzniká a ožívá tvar. Jeho největším vzorem je Ján Kulich, jehož tvorba vede přes monumentální sochy a reliéfy až ke komorním plastikám či medailím a plaketám. Z rukou Jána Kulicha pochází plakety „Cigánská nôcka“ (1959), „Cigánská uspávanka“ (1959) nebo „Upre Roma“ (1960), protože z počátku jeho tvorby ho upoutávala právě spontánnost a zdánlivá nespoutanost romských improvizací, jejich vzrušený rytmus a dynamika a zároveň i melancholická romantika kočovného života. Ivan Berky jej však nenapodobuje, nemá rád jakékoliv kopírování.

Ivan Berky se nikde neučil a nezajímají ho ani příliš dějiny umění, teorie. Jde si svou cestou, ovlivněn především sám sebou a tím, co vidí. Nejčastějším tématem jeho dřevořezb jsou lidové a sakrální motivy. Svá díla však dělá především na zakázku. Zejména u děl sakrálních má problém s tím, že jsou často málo placená. Spousta jeho prací je v cizině a ve sbírkách různých muzeí. Na objednávku zvolenského obecního úřadu vyřezal obecní znak, který zdobí místní radnici. V roce 2003 se stal vítězem konkurzu Muzea romské kultury v Brně se svým dílem s tematikou holocaustu. Toto dílo se nazývá „Pieta“ a v současnosti tvoří vstup do oddělení, které se v muzeu zabývá právě tematikou romského holocaustu. Jedná se o klečícího otce, který v náruči drží svého mrtvého syna. Muž je velice vyhublý a v jeho obličejích se zračí smutek, ale i jakási nepokořená hrdost.

Svá díla si Ivan Berky většinou nepředkresluje, jen někdy tužkou na papír.

Jak jsem již zmiňovala, jeho díla jsou často nábožensky inspirována, některá zdobí kostelíky v okolí jeho bydliště. Většinou se ale jedná o díla lidová, která zcela věrně zachycují pohyb zobrazovaných. Jde o různé tanečníky, hudebníky, apod.

Ani s kreslením však tento autor úplně nepořestal. Vrátil se k němu naplno v roce 2001, kdy pro romské sdružení Jekhatene – Spolu v rámci Romského knižního projektu ilustroval povídky romského žurnalisty a spisovatele Jozefa Schöna – „Agáčina / O agat'iko kandra“. V tomto roce také vstoupil do projektu sdružení „Rómska putovná galéria“, kde vystavoval své dřevořezby a kresby. Výjimečný je také tím, že zatím jako první (a zatím jediný) romský výtvarník vytváří karikatury a novinové kreslené komentáře. Děje se tak od roku 2005, kdy spolupracuje s redakcí celoslovenského periodika Romano nevo'il, který publikuje tvorbu romských básníků a prozaiků. Ivan Berky tak působí jako ojedinělý komentátor politických událostí na Slovensku a to zejména těch, týkajících se Romů.

Stejně jako předchozí autoři i on by chtěl mít na svoji práci více času. Na rozdíl od nich má však alespoň svou vlastní dílničku a o koupi jeho prací je zájem. Z toho také logicky vyplývá, že má zdroje na zakoupení materiálu nutného na výrobu svých děl – jak dřeva, tak také různého technického náčiní. Do budoucna

by také měla začít jeho spolupráce v Romathanem a výrobcem cimbálů v Praze. V osadě, kde bydlí, by chtěl vést výtvarný kroužek pro děti. Bohužel obec se o tyto aktivity příliš nezajímá. Ivan Berky by se chtěl jednou někam odstěhovat, protože problémem je, že dům sice vlastní, ale pozemek nikoliv. Také má, jak tvrdí, trochu potíže se závistí okolí. Jako jeden z mála má příjem (ze svých prací), tedy také např. zavedenou elektřinu, a tak mu mnozí závidí. Pro radu ohledně dřevořezby za ním chodí různí řezbáři z širokého okolí. Situaci Romů na Slovensku považuje za špatnou, a i proto se velmi zajímá o politické dění a reaguje na něj, třeba právě pomocí svých kreslených komentářů.

5.4. Ján Oláh – Širo

Ján Oláh, zvaný Širo, se narodil 14. ledna 1959 v Detvě, kde žije se svou ženou i dnes. Přezdívku Širo má, stejně jako Ivan Berky, po svém otci, který když hrával fotbal, nosil široké trenýrky končící až pod kolena. Svá studia na soustružníka – frézaře Ján Oláh nedokončil. Po rvačce totiž strávil nějaký čas místo učení ve vězení. Krátce pracoval jako malíř dětských pokojů v Landshotu v Německu.

Odmala vyrůstal mezi „bílymi“, jako kluk se s nimi hodně bavil. Dle jeho slov problém „gadžo“ versus „Rom“ nebyl tak vyhrocený jako dnes, někde téměř vůbec neexistoval. Mnohem více než problémy etnického původu však dnes vnímá problémy sociálních rozdílů. Dle jeho slov „tento svět je jen pro ty, kteří mají mnoho peněz.“ a „před revolucí sice Romům nebylo dobře, ale dnes je to ještě mnohem horší“.

K výtvarné tvorbě se Ján Oláh-Širo poprvé dostal právě ve vězení, kde si odpykával původně pětiletý trest za těžké ublížení na zdraví s následkem smrti, který mu byl za další problémy nakonec prodloužen na celých devět let. Dlouhou chvíli si krátil nekonečným přemalováváním portrétu své přítelkyně podle fotografie. V podstatě v celé jeho tvorbě tu a tam najdeme náznaky trpké zkušenosti pobytu za mřížemi. „Mužská tvář za mřížemi vlevo, vpravo ženská

tvář v klobouku“ je z roku 2004. Žena stojí před kulatým zamřížovaným oknem, pod kterým roste kytička. Od ženy jsou směrem k divákovi zobrazena srdíčka, na klikaté cestě vedoucí od ženy k muži za mřížemi jde brouček s dopisem. Holubice letí a usedá na rameno ztrápené paní, které se v očích značí smutek, aby ji přinesla „Dopis z vězení“ (2004).

Jeho výtvary můžeme najít např. jako hádankové karty, které vytvořil ve vězení a které vyšly k jednotlivým písmenům romské abecedy v rámci souboru „Romane karti garude lavenca/Romské hádankové karty“ v roce 1996 (vydala Nadace Romano džaniben v Praze). Jedná se v podstatě o didaktickou pomůcku seznamující s romskými hádankami, abecedou a psanou podobou romštiny. Ke každému písmenu abecedy je zde vyobrazeno něco ze světa kolem nás. B vyjadřuje „e balvaj“ – vítr, který svou silou ohýbá mohutné kmeny stromů, probouzí k životu tóny píšťaly, pohazuje si lístky, aby je následně za pomoci proudu řeky zanesl vstříc neznámu. F je „e fizol'is/e fizul'a/o fazolis“ – fazole. Puknutý fazolový lusk vypadá jako loďka, kánoe obsazená pěti strakatými plavčíky. L nemůže představovat nikdo jiný než „e lavuta“ – hudebník, muž v klobouku hrající na housle, ozvuk vzpomínek na život s koňmi uprostřed nekonečné krajiny. Všechny karty jsou tvořeny pomocí kombinované techniky – tužka, akvarel, černý propisovač, propiska, fixy) a jsou tvořeny v roce 1994.

Ján Oláh nakreslil také pět symbolických kreseb ke dvojjazyčné sbírce povídek Agnesy Horváthové – „Pal e bari Roma the aver paramisi“. Velice zajímavý je soubor jeho kreseb exotických ptáků s latinskými názvy.

Širovi práce mají nejbližší k tomu, co by se dalo nazvat naivním uměním. Přestože podle např. zmíněných kreseb ptactva lze poznat, že se jedná o velmi zručného výtvarníka, spousta jeho prací vypadá (úmyslně?) jako by je nakreslilo dítě. Barevná díla jsou typická velkou jasností zbarvení a ostrými hranami.

6. Závěr

Romové neodmyslitelně patří ke slovenské společnosti a jsou i součástí zdejší kultury. Snad i díky své značné izolovanosti od okolního obyvatelstva si stále zachovali spoustu svých zvyků, živé jsou některé tradice, zejména v ústní podobě se z generace na generaci předávají pohádky a legendy.

Pokud jde o jejich kulturu, ta je většinovou společností stále vnímána jako okrajová, mnohdy „zaostalá“ či „málo umělecká“. Majorita uznává a hodnotí zatím jen hudební nadání Romů, oceňuje jejich mistrovství například ve hře na housle, přestože mnohdy nemají základní hudební vzdělání. Navíc se romská hudba stala do jisté míry výhodným zbožím. Spousta „neromských“ souborů či skupin do svého repertoáru zahrnula „nějakou tu romskou“ a mají úspěch. Otázkou je kvalita některých z těchto produkcí, ale hodnocení této oblasti není cílem mé práce.

Přesto existuje další umělecká sféra, ve které najdeme neuvěřitelné množství kvalitních děl a talentovaných autorů z řad Romů. Jedná se o výtvarnou tvorbu. Ta však je bohužel stále na okraji zájmu. Průkopnickou umnost tak vyvíjejí instituce, organizace a jedinci, kteří nás s tvorbou romských výtvarníků seznamují.

Přitom se nejedná o nic, co by Romové „objevili“ teprve v poslední době. Jak jsem se již dříve zmínila, odjakživa si zdobili své příbytky, malovali na zdi, vyráběli různé dekorativní předměty. V jejich historii se setkáváme s výrobky z kovu, dřeva a podobně, které byly sice určeny k dennímu užívání, ale byly různě zdobené.

Také romští výtvarníci nejsou zcela novým jevem. Spíše žili ve stínu, neprezentovali se veřejnosti. Tvořili si sami pro sebe, pro své blízké. Většinou tak zaháněli své starosti, smutek, „vypovídali se pomocí tvarů a barev“.

Do své tvorby promítali a stále promítají především vzpomínky na dětství, vyprávějí příběhy, které jim vykládali jejich rodiče a prarodiče. Častým námětem je neustálé putování Romů, ztvárňování romantiky ztraceného kočovného života i krutosti války a holocaustu. Nechybí ani výjevy z přírody, se kterou ostatně žili

vždy a někdy stále ještě žijí ve velmi těsném kontaktu, váží si jí a uvědomují si nesmyslnost jejího ničení. Ale najdeme zde samozřejmě taktéž ztvárnění lásky, bolesti z odloučení, pocitů zmaru a strachu, tedy všeho, s se každý člověk v životě potká. Velmi často se objevuje motiv koně ve spojitosti s kočovným životem jako vzpomínka na kdysi ztracený způsob života, jako symbol „romství“. Neméně často vidíme hudebníka, především houslistu, který rovněž je tolik typickým představitelem „všeho romského.“

Romští výtvarníci se jen málokdy mohou svou tvorbou zcela živit. Muzea sice vykupují sem tam jejich díla, to však v žádném případě nestačí k živobytí. Každý z nich by si však přál, aby umění bylo právě tím, čemu by se mohli neustále věnovat. Poněkud jiná situace je u Ivana Berkyho – Dušíka, který tvoří pouze na zakázku a má dokonce vlastní dílnu (což je něco, po čem většina jeho „kolegů“ velmi touží).

Romské umění však jen stěží můžeme zcela označit nálepkou „lidové“, O tom se dá mluvit jedině v případě Ivana Berkyho – Dušíka, který skutečně vytváří výhradně lidové nebo sakrální předměty. Ostatní sice používají témata z romského tradičního, minulého i současného života, ovšem použité techniky jdou zcela s dobou. Nechybí díla inspirována impresionismem, surrealismem či dokonce čistě abstraktní ztvárnění skutečnosti.

Zcela adekvátní je podle mě mluvit o **romském** výtvarnictví. Všichni autoři, se kterými jsem se osobně setkala nebo jsem o nich mluvila s těmi, kdo je znají, se za Romy považují a na své romství jsou hrdí. Většinou žijí spolu s rodinou v místě hustě osídleném právě Romy. Výjimkou jsou Ján Berky a Ivan Berky – Dušík, kteří si přejí bydlet mimo romskou komunitu. Situace Jána Berkyho je zcela specifická. Je velmi zatrpklý, Romy vnímá jako národ, který ztrácí postupně svou identitu i tradice. Ivan Berky – Dušík vidí problém spíše v tom, že jeho finanční situace je mnohem lepší než situace okolí, ostatní mu závidí. Navíc by si chtěl pořídit vlastní dům s pozemkem.

Romské výtvarnictví nám může mnohé povědět o svém tvůrci, o jeho hodnotách a každodenních strastech i radostech. Mnohé vypovídá také o jeho sociální situaci. Umění by mohlo být jakýmsi tichým a přesto vše říkajícím prostředníkem v komunikaci mezi majoritou a romskou minoritou. Romové se nám představují jako zruční umělci s úžasným estetickým cítěním. Navíc samotná hodnota umění spočívá v tom, že nám může pomoci lépe pochopit svět kolem nás, může nám nabídnout nové možnosti nazírání na něj. Protože „podaří-li se člověku nahlédnout mimo vlastní kulturu (nemusí ji však nahrazovat), objeví, že jeho kulturní zakořeněnost je jenom jedna z mnoha alternativ prožívání světa. Tuto rozdílnost nemůže však hodnotit, je mu pouze předkládána.“¹²

---

¹² Martin Kolář, *Jací jsme/We are what we are.*, str. 4, *Romano hangos*, ročník 7, číslo 8, květen 2005

POUŽITÉ ZDROJE:

INTERNET:

- Romano nevo ľiľ. URL <<http://www.rnl.sk/>>
- Muzeum romské kultury. URL <<http://www.rommuz.cz/>>
- Slovenské márodné múzeum – Múzeá v Martině. URL <<http://www.snmem.sk/>>
- „Jsem etnická křiřovatka“ (S Janou Horváthovou o vzdělání jako štítu, stresu a muzeu), URL <<http://www.respekt.eu/login.php?mes=no&odkudPoprve=%252Fclanek.php%253FfIDCLANKU%253D1783%2526fIDROCNIKU%253D2003>>

LITERATURA

- Čapek, Josef – *Nejskromnější umění*, Aventinum, Praha, 1930
- Čapek, Karel – *O umění a kultuře I.*, Československý spisovatel, Praha, 1984
- Dekan, Ján a Števček Ján – J.Kulich, Tatran Bratislava, 1974
- Graham, Gordon – *Filosofie umění*, Barrister and Principal, Brno, 2004; ISBN 80-85947-53-6
- Horváthová, Emília - *Cigáni na Slovensku*, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava, 1964
- Horvátová, Jana - *Kapitoly z dějin Romů /, Společenství Romů na Moravě*, Muzeum romské kultury, Lidové noviny, 2002. ISBN 80-7106-615-X
- Kohút, Leo – *Paleta stáročí, Mladé letá*, slovenské vydavateľstvo kníh pre mládež,n.p., Bratislava 1968
- *Lidová kultura Věcná část O-Ž : národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezka / hlavní redaktoři Stanislav Bouček a Richard Jeřábek*. Praha : Mladá fronta, 2007; ISBN 978-80-204-1713-8
- Manuš, Erika – *Jdeme dlouhou cestou, Arbor vitae*, Praha, 1998; ISBN 80-901694-5-4

- Romové: Kulturologické etudy (Etnopolitika, příbuzenství a sociální organizace), Editoři: Marek Jakoubek a Tomáš Hirt, Plzeň 2004; ISBN 80-86473-83-X
- Romové – O Roma. Tradice a současnost. Angoder the akának. Moravské zemské muzeum a Muzeum romské kultury, SVAN, Brno 1999. ISBN: 80-85956-14-4 .
- Sbírkky Muzea romské kultury – Výtvarné umění, 1.vyd. Brno. Muzeum romské kultury, 2005; ISBN 80-86656-07-1
- Šebková, Hana – Bacht the balvaj pheňa hin (Štěstí a vítr jedno jsou), BUK, Příhovice 2003. ISBN80-902862-4-0

PERIODIKA:

- Romano džaniben - nilaj 2004, Společnost přátel časopisu Romano džaniben, Praha, ISSN 1210-8545

PŘÍLOHY:

Ján Berky	I
Dušan Oláh	III
Ivan Berky-Dušík	V
Ján Oláh – Širo	VII

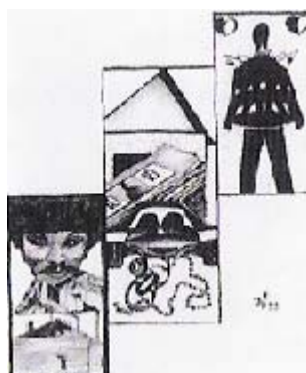
Apokalypsa (holocaust Romů),
1992 tuš na lepence

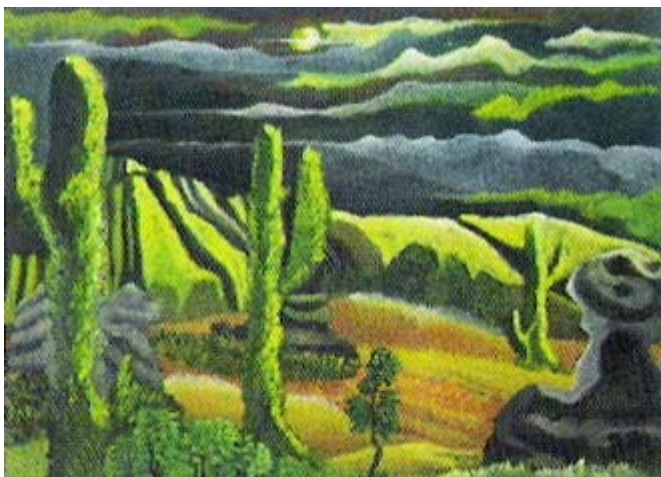
Otcovská láska –avkes kamav
mire čhavoren, 1998, tužka na
papíře podlepeném sololitem,
černé mořidlo

Ján Berky se svou vnučkou na cestě ve
Staré Detvě, červen 2006

Ilustrace k básním
Margity Reiznerové,
1993, kombinovaná
technika (tužka, tuš)
na papíře

Noc nad
Atacamou, 2002,
tempera na lepence

Vykladačka karet, 2003,
tempera na plátně
nalepeném na dvojité
lepence

Dušan Oláh doma s autorkou práce, červen 2007

Zlo plodí zlo, 1998, černá propiska na kartonu

Kaj amen khatar řiřam (Kde jsou naše kořeny), 1995, černá propiska na papíře podlepeném kartonem

Stopy dávné minulosti – opuštěná osada, 1997,
olej na plátně

Soumrak, 2000, olej na
lepence nalepené na kartonu

Imaginární krajina, 1999,
kombinovaná technika,
(tempera, tmel, olej) na
dřevěné desce

Slavnost jara, 2004,
kombinovaná technika
(černý propisovač,
pastelky) na kartonu

Manželka Ivana Berkyho –
Dušíka (v kárované košily),
Zvolenská Slatina, červen 2007

Svoboda, 2005,
dřevořezba (reliéf), lak

Pieta, 2003,
dřevořezba
(jedle),
impregnace,
lak
v několika
vrstvách

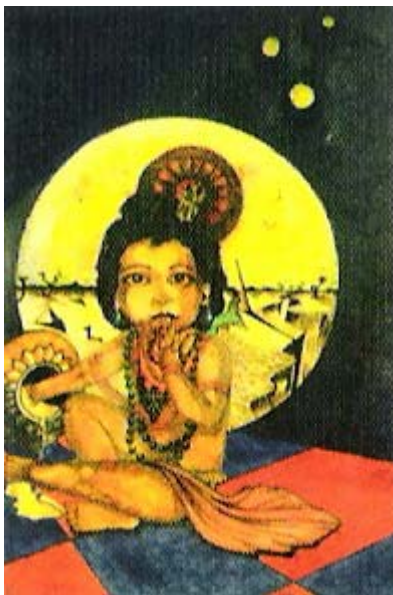

Ilustrace k povídce Braňo
Oláha „Vianočná
premena“

Ukázka karikatur do Romano nevo ľil

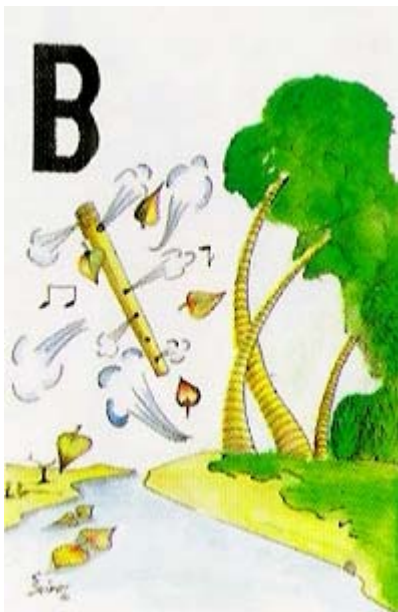

Romské dětské iluze, 1994, kombinovaná technika (tužka, pastelky, akvarel, černý propisovač) na lepence nalepené na modrém kartonu

Cheromarchus mocinno, 1998, kombinovaná technika (tužka, pastelky) na kartonu

Písmeno B – e balvaj/balval (vítr), 1994, kombinovaná technika (tužka, akvarel, černý propisovač, propiska, fixy) na papíře

Dopis z vězení, 2004, kombinovaná technika (tužka, modročerná propiska) na kartonu